

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ
Кафедра аграрного бізнесу і обліку**

Кушнір Вікторія Дмитрівна

**«Бухгалтерський баланс: зміст, оцінка та розкриття статей,
методика складання».**

**Спеціальність 8.03050901 – облік і аудит
Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем „магістр”**

Студентка групи ОАПВзм - 52

Кушнір В.Д

_____ 10 квітня 2013 р.

(підпис)

Науковий керівник:

к.е.н., доцент Т.В. Дідоренко

_____ 15 травня 2015 р.

(підпис)

Дипломну роботу допущено

до захисту:

„___” травня 2015 р.

Завідувач кафедри

Бруханський Р.Ф. _____

(підпис)

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО БАЛАНСУ

1.1 Бухгалтерський баланс як складова інформаційного забезпечення процесу прийняття економічних рішень

Розвиток цивілізації засновано на розробці і реалізації різних видів рішень, пов'язаних із окремою особою чи організаційною структурою. Рішення мають цільову спрямованість. Вони розробляються і реалізуються особами, що мають різні наміри, важелі впливу, рівень підготовки. До економічних рішень належать рішення, що приймаються фізичними та (або) юридичними особами, державними установами, громадськими організаціями та впливають на діяльність підприємства. Прийняття обґрунтованих економічних рішень можливе лише за допомогою релевантної інформації, яка об'єктивно відображає економічну ситуацію, що склалася на підприємствах, зокрема сільськогосподарських. Основною складовою інформаційного забезпечення діяльності підприємств є інформація, що накопичується у системі бухгалтерського обліку та відображається у фінансовій звітності, центральною складовою якої є бухгалтерський баланс. Бухгалтерський баланс є унікальною обліковою категорією, за допомогою якої відображаються вартість майна і капіталу підприємства, стан його активів, власного капіталу, зобов'язань та взаємозв'язок між ними. Проблемам формування та використання інформації бухгалтерського балансу присвячена значна кількість публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних вчених.

Еволюцію бухгалтерського балансу досліджували Н. Арінушкин [3, с. 23], М.Ю. Медведєв [103, с. 34-47], Ф. Обербрінкманн [121, с. 12-20], Л.В. Чижевська [188, с. 33-67], С.О. Щенков [201, с. 3-8]. Порівнянню вітчизняного досвіду складання та використання балансу із досвідом інших країн присвятили свої праці М.І. Вейсман [26, с. 56], Я.М. Гальперин [32, с. 145], В.В. Ковалев, В.В. Патров [70, с. 98-101], Л.В. Чижевська [192, с. 126-

136], С.О. Щенков [202, с. 78-83]. Напрями вирішення проблеми підвищення якості інформації, що наводиться у балансі піднімали у своїх працях А.А. Афанасьєв [4, с. 23-43], М.О. Блатов [11, с. 89–92], М.Х. Жебрак [50, 43-51], В.В. Ковалев, В.В. Патров [133, с. 104-106], І.А. Малютин [102, с. 45], Ф. Обербрінкманн [121, 78-80], Л.В. Чижевська [16, с. 58-63].

Аналіз теоретичних розробок за результатами дослідження значення, видів, методики складання та використання бухгалтерського балансу дозволяє узагальнити інформацію щодо змісту бухгалтерського балансу, визначити його місце в системі бухгалтерського обліку та фінансової звітності, а також виявити недосліджені аспекти цієї важливої економічної категорії. Найчастіше вчені звертають увагу на те, «що» відображено в бухгалтерському балансі, проте залишають поза своєю увагою «кому» та «для чого» необхідна ця інформація.

Підтримуючи думку вчених, що ілюструє подвійний підхід до бухгалтерського балансу, вважаємо, що бухгалтерський баланс, з одного боку, – це прийом (спосіб) відображення господарських фактів – явищ і процесів – за ознаками їх відношення до продуктивних сил (майновий аспект групування) і виробничих відносин (власницький момент групування) на певну дату [77, с. 136], з іншого, – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату активи, власний капітал і зобов'язання [141]. Метою бухгалтерського балансу у агропромисловому секторі економіки є надання повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан підприємств для прийняття рішень.

Визначення змістовного наповнення поняття «баланс для прийняття рішень» проведено за схемою: економічні рішення на основі балансу – їх забезпечення за допомогою використання інформаційної потужності балансу – взаємообумовленість функцій менеджменту та бухгалтерського балансу як основа прийняття ефективних економічних в АПК.

Застосування цієї схеми доцільно розпочати із встановлення рішень, що приймаються на основі використанням інформації бухгалтерського балансу.

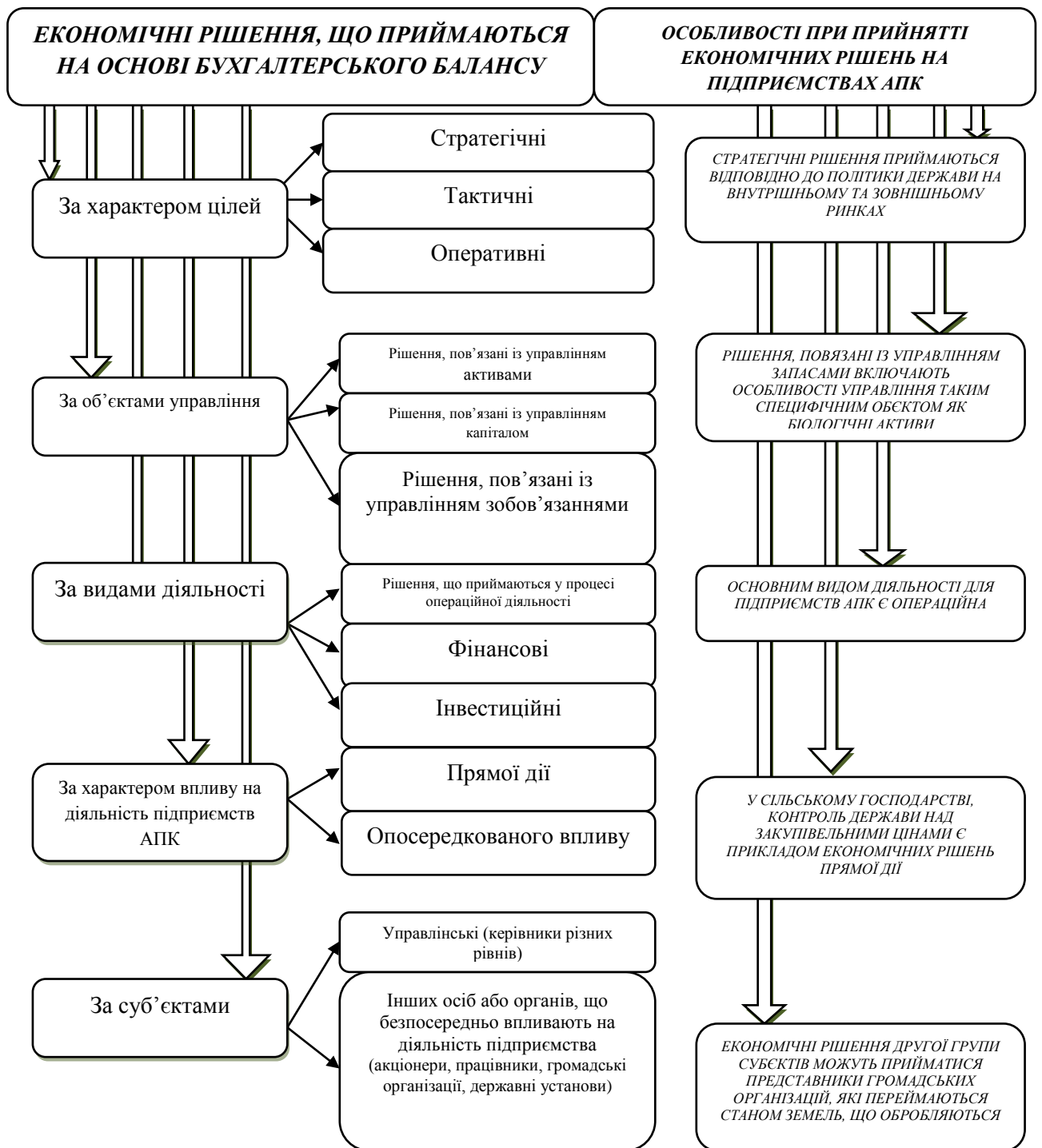
Рішення, що приймаються суб'єктами господарювання, можуть бути пов'язані із різними аспектами функціонування підприємств. Зокрема, на підприємствах можуть прийматися юридичні рішення, що стосуються вирішення господарських спорів із іншими суб'єктами господарювання; технологічні – при впровадженні виробництва нових видів сільськогосподарської продукції; маркетингові, пов'язані з удосконаленням системи реалізації продукції переробки та інші. Враховуючи, що бухгалтерський баланс є економічною категорією, за допомогою якої відображається вартість майна підприємства та джерел його формування, рішення, що приймаються на його основі, є економічними та прямо не стосуються інших аспектів функціонування підприємства (рис. 1.1).

Прийняття рішення може переслідувати самостійну мету або бути засобом для досягнення мети більш високого порядку. Згідно з характером цілей на досягнення яких спрямовані економічні рішення вони можуть бути – стратегічні, тактичні, оперативні.

Стратегічні рішення приймаються в масштабі об'єкта управління і вище, розраховані на тривалий відрізок часу, на вирішення перспективних задач. Тактичні рішення забезпечують реалізацію стратегічних задач. За часом вони не перевищують одного року. Оперативні рішення, приймаються в процесі прийняття щоденних рішень.

За об'єктами управління економічні рішення поділяють на рішення, пов'язані із управлінням активами (зазначені рішення здійснюються у межах політики управління необоротними активами, запасами, дебіторською заборгованістю, грошовими коштами) та рішення, пов'язані із управлінням капіталом та зобов'язаннями.

Залежно від видів діяльності, на яку направлене економічне рішення їх розділяють на: рішення, що приймаються у процесі операційної діяльності (такі, що здійснюються у межах основної діяльності підприємства); фінансові (пов'язані із зміною розмірів та структури капіталу підприємства); інвестиційні (пов'язані із рухом необоротних активів).

Рис. 1.1. Класифікація економічних рішень, що приймаються на основі бухгалтерського балансу підприємств АПК

За характером впливу на діяльність підприємств, економічні рішення поділяються на рішення прямої дії та опосередкованого впливу. Так, якщо один із постачальників прийме рішення про припинення співпраці із конкретним підприємством, за умови вільної конкуренції на даному сегменті

ринку, дане рішення буде мати опосередкований вплив. Якщо підприємство-постачальник є монополістом у відповідній галузі, зазначене рішення можна назвати рішенням, що має прямий вплив на діяльність підприємства АПК. У сільському господарстві, контроль держави над закупівельними цінами є прикладом економічних рішень прямої дії.

Залежно від того, хто виступає суб'єктом прийняття рішень на основі балансу, економічні рішення умовно можна представити за двома напрямками: управлінські рішення та рішення інших осіб або органів, що безпосередньо впливають на діяльність підприємств.

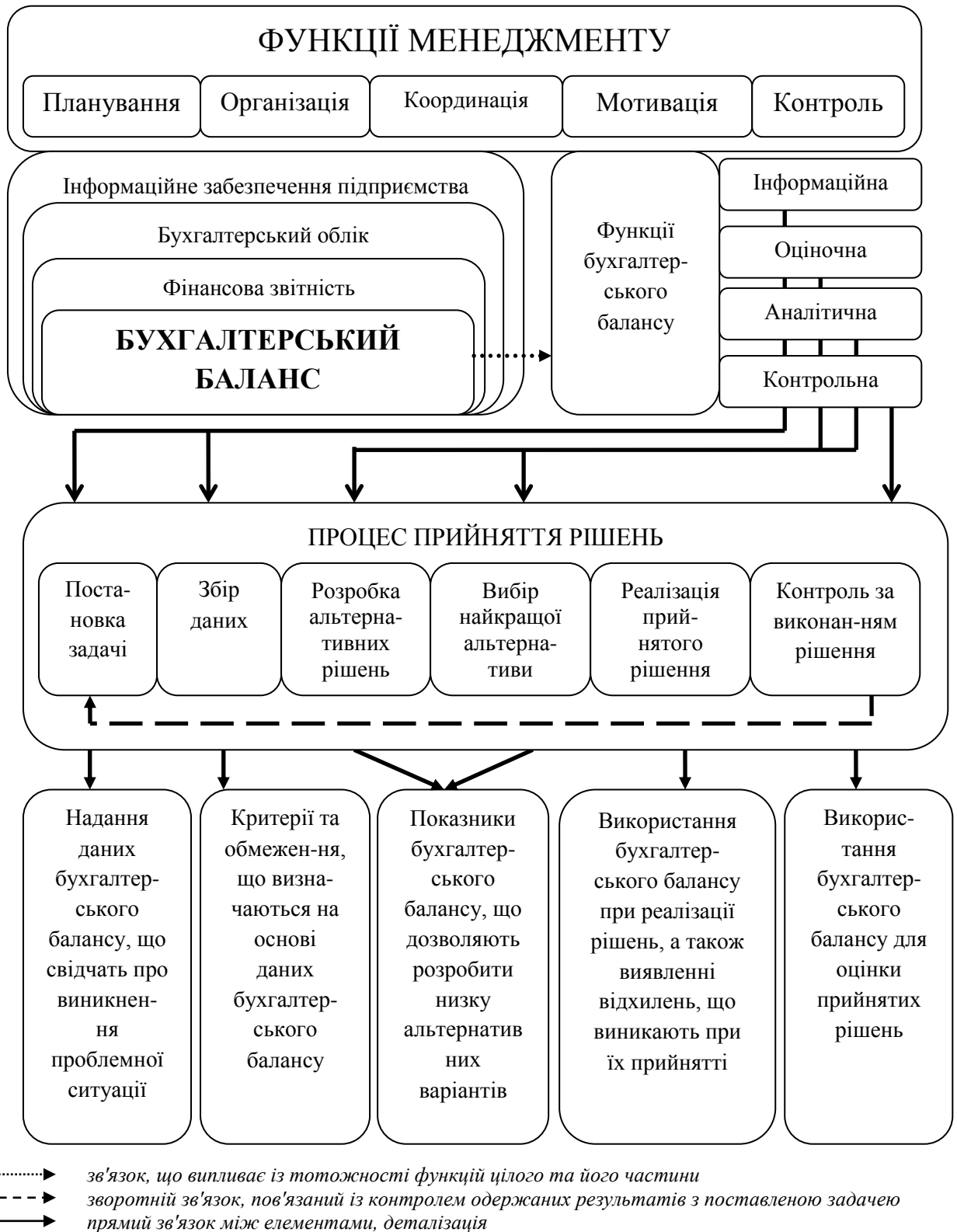
Бухгалтерський баланс як інформаційна база для подальших досліджень в АПК використовується у більшості економічних наук, його називають «складова інформаційного забезпечення аналізу» - в аналізі, «складова інформаційної бази управління» - у фінансовому менеджменті, «джерело отримання аудиторських доказів» - в аудиті. Проте, ці назви акцентують увагу на процедурних аспектах, що будуть здійснюватися на основі балансу і нівелюють важливість інформації, що наводиться у ньому.

Враховуючи виключну значимість інформації бухгалтерського балансу при задоволенні інформаційних потреб користувачів при прийнятті економічних рішень, вважаємо за доцільне ввести поняття «інформаційна потужність бухгалтерського балансу» як складову процесу прийняття рішень, оскільки усі економічні науки спрямовані на вирішення єдиної мети – прийняття ефективних рішень.

Інформаційна потужність бухгалтерського балансу – це можливість бухгалтерського балансу задовольняти інформаційні потреби користувачів при прийнятті економічних рішень. За допомогою інформаційної потужності бухгалтерський баланс дозволяє обґрунтувати різні види економічних рішень, що приймаються у процесі здійснення господарської діяльності підприємств.

Процес прийняття економічних рішень на основі бухгалтерського балансу обумовлений взаємоузгодженістю функцій менеджменту, етапів

процесу прийняття рішень з функціями бухгалтерського балансу як складової інформаційного забезпечення сільськогосподарських підприємств (рис. 1.2).

Рис. 1.7. Бухгалтерський баланс як основа інформаційного забезпечення процесу прийняття економічних рішень [авторська розробка]

Використання бухгалтерського балансу при здійсненні планування діяльності підприємств АПК здійснюється за рахунок розробки планових балансів, що використовуються у загальній системі бюджетів підприємств. Плановий баланс взаємоузгоджується із бюджетами реалізації, виробництва, закупівлі та ін.

При здійсненні організаційних заходів на підприємстві доцільним є порівняння балансу із балансами інших підприємств, що надасть змогу оцінити стан та структуру майна і джерел формування нашого підприємства та підприємств-конкурентів.

Таке порівняння дасть змогу отримати інформацію про вплив способів фінансування активів на ефективність діяльності та впровадити, за необхідності, конкретні зміни на підприємствах АПК.

Аналіз фінансового стану підприємств АПК за даними бухгалтерського балансу дає змогу користувачам інформації оцінити вартість і структуру капіталу підприємств, динаміку основних показників (ліквідності і платоспроможності, ділової активності, фінансової сталості тощо) та оцінити подальші перспективи розвитку підприємств (на основі економіко-математичних методів), обґрунтувати напрями підвищення ефективності управління діяльністю підприємств АПК.

Таким чином, дослідження бухгалтерського балансу як складової інформаційного забезпечення процесу прийняття економічних рішень дозволяє стверджувати, що саме бухгалтерський баланс виступає інформаційною основою для прийняття широкого кола економічних рішень підприємств.

1.2 Балансове узагальнення та облікові теорії

Особливі методи дослідження, властиві окремій галузі знання або науковій дисципліні, визначені характером явищ, що вивчаються. Предмет і об'єкти науки завжди обумовлюють метод, тобто ті способи і прийоми, за

допомогою яких досліджується, пізнається зміст наукової дисципліни, галузі знання. Бухгалтерський облік як наукова дисципліна також має свої особливі методи дослідження, обумовлені особливостями його предмету і об'єктів. Метод бухгалтерського обліку характеризується одночасним взаємопов'язаним відображенням в цілому і в складових частинах процесів господарського життя підприємства [188, с. 118]. Одним із елементів методу бухгалтерського обліку є балансове узагальнення.

Серед науковців поширеною є думка про існування бухгалтерського балансу у двох аспектах: балансового узагальнення та як форми фінансової звітності.

Більшість сучасних вітчизняних вчених у своїх працях зазначають, що балансове узагальнення є способом узагальнення даних через рахунки і подвійний запис, що дозволяє відображати склад майна суб'єкта діяльності за видами (складом і використанням) та джерелами утворення на певну дату в узагальненому вартісному вимірнику. При цьому характеристика балансового узагальнення здійснюється виключно через призму бухгалтерського балансу як форми фінансової звітності.

Підхід до визначення сутності бухгалтерського балансу як способу відображення майна та джерел його формування, запропонований М.С. Помазковим продовжено у працях А.М. Галагана. На думку А.М. Галагана, складання балансу передбачає порівняння підсумків активу і пасиву. У своїх наукових працях М.О. Блатов, поширював поняття «бухгалтерський баланс» не лише на майно підприємства і джерела його формування, а й на дебет і кредит рахунків бухгалтерського обліку. Передумовою виникнення балансу як методу обліку є, на думку М.О. Блатова, рівність дебетових і кредитових оборотів за транзитними рахунками у кінці звітного періоду. Визначення сальдо за балансовими рахунками також є проявом балансового узагальнення. Враховуючи, що значимість балансового узагальнення є майже втраченою, окремі вчені

взагалі сумніваються у входженні бухгалтерського балансу до елементів методу бухгалтерського обліку [134, с. 256].

Тому, назріла необхідність доведення значимості балансового узагальнення як основи облікової теорії (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Використання балансового узагальнення у різних облікових теоріях

Облікова теорія	Вчені, що здійснювали дослідження у межах зазначеної облікової теорії	Країна	Спосіб використання балансового узагальнення в межах облікової теорії
Юридична	Д. Кастіло	Іспанія	Балансове узагальнення є способом відображення сукупності договірних взаємовідносин, що виникають між учасниками господарського процесу
Економічна	Я. Імпін	Нідерланди	Балансове узагальнення є способом відображення майна підприємства, наявність якого підтверджена інвентаризацією, що відображується за реальною вартістю
Процедурна	В.К. Циммерманн	США	Балансове узагальнення виконує два завдання: визначає фінансовий результат та відображає вартість майна
Позитивістська	Л. Діксі	Велико-британія	Балансове узагальнення є способом прояву психологічного клімату та інтересів осіб, зацікавлених у діяльності підприємства, який дозволяє проаналізувати порушення до яких схильні люди у процесі здійснення господарської діяльності
Статична	М. Берлінер	Німеччина	Балансове узагальнення використовується для визначення можливості підприємства покрити свої борги за умови ліквідації
Динамічна	І.Ф. Шер	Швейцарія	Балансове узагальнення визнається способом відображення кругообороту капіталу
Евдинамічна	Г. Зоммерфельд	Австрія	Балансове узагальнення є способом відображення грошового циклу: гроші – запаси – готова продукція – реалізація - гроші
Теорія абсолютного балансу	М.С. Помазков	Росія	Балансове узагальнення є лише окремим випадком більш загальної - "абсолютної" - моделі бухгалтерського балансу, яка може складатись з нескінченного ряду можливих розчленувань
Математична	Дж. Россі, А. Мазетті	Італія	Балансове узагальнення – це система алгебраїчних рівнянь

Облікова теорія	Вчені, що здійснювали дослідження у межах зазначеної облікової теорії	Країна	Спосіб використання бухгалтерського балансу як елементу методу обліку
Теорія двох рядів рахунків	Ф. Гюглі	Франція	Балансове узагальнення – спосіб відображення майна в двох аспектах: господарському та юридичному
Теорія трьох рядів рахунків	К. Понайотопуло	Греція	Балансове узагальнення є комплексом трьох груп рахунків: активних, пасивних і рахунків чистого капіталу. Рівність між активною майновою масою підприємства, правами третіх осіб та власником підприємства є обов'язковою
Органічна	Ф. Шмідт	Німеччина	Балансове узагальнення – результат відображення обороту грошової маси у процесі діяльності
Функціональна	Т. Тотев	Болгарія	Балансове узагальнення є способом відображення не предметів праці, а засобів праці, представлених інформаційними елементами
Теорія соціально, фінансово та екологічно, орієнтованої ринкової економіки	Шевчук О.В., Яремко І.Й.	Україна	Балансове узагальнення не в стані відобразити корпоративні і нематеріальні активи (інтелектуальний капітал), а тому невірогідно демонструє фінансово-майнову позицію підприємства на ринках капіталів та інвестицій, що насправді не відображає дійсний стан речей

Складовими теорії бухгалтерського обліку є облікові теорії, що системно описують дійсність на основі її відображення та абстрактного узагальнення її основних характеристик через визначення, поняття, категорії, що представлені як закон, правило або модель господарської діяльності. Використовуючи дедуктивний метод пізнання, нами доведено неможливість існування жодної облікової теорії без використання балансового узагальнення.

Встановлення взаємообумовленості модифікацій балансового рівняння обліковими теоріями дозволяє встановити напрями розвитку бухгалтерського балансу у майбутньому (рис. 1.8).

Перша модифікація бухгалтерського балансу виникла одночасно із застосуванням подвійної бухгалтерії, основоположником якої вважається Л. Пачолі. У цей період сформувався поділ рахунків на активні та пасивні,

що стало основою формування структури балансу, який має дві складові – актив і пасив.

Проте, баланс не знаходить широкого використання в управлінні і виконує значною мірою лише контрольну функцію. Пізніше, іспанець Б. Солозано, що здійснював свої дослідження у межах юридичної облікової теорії, запропонує способи інтерпретації бухгалтерського балансу залежно від запитів користувачів – банкірів, підприємців, кредиторів, оскільки ним баланс розглядається як рівність заборгованості усіх осіб, з якими було укладено договори на підприємстві (актив) із обсягом прав і зобов'язань, що впливали із цих договорів (пасив).

Таким, чином на початку свого існування бухгалтерський баланс розглядається як співвідношення двох пов'язаних між собою рівних величин – активу і пасиву.

У межах економічної облікової теорії вчення про баланс починається із праць нідерландського вченого С. Кардинеля. Інвентарне трактування балансу, запропоноване ним, дозволяє вивести формулу заключного балансу, яку іноді називають капітальним балансовим рівнянням. Важливість застосування зазначеного рівняння полягає у визначенні нової складової балансу – зобов'язань, що дозволяє визначити величину капіталу власника після завершення операційного циклу. У більш пізній період економічну облікову теорію розробляли французькі вчені Е. Леоте та А. Гільбо. Виходячи із концепції, запропонованої ними, балансове узагальнення є наслідком подвійного запису, синтезом рахунків, що не закрилися; балансове рівняння є рівністю активу та пасиву. Проте, на відміну від попередників, у пасиві підприємства, крім вкладеного капіталу власника та зобов'язань, ними враховується отриманий прибуток.

Розвиток точних наук у XVIII ст. обумовив використання впровадження алгебраїчного інструментарію для позначення взаємозв'язку складових балансового узагальнення. Так, англійський вчений Е. Джонс розмежував актив підприємства на майно (М) та дебіторську заборгованість (ДЗ), а пасив

на капітал власника (К) та зобов'язання (З), використовуючи при цьому рівняння $M+ДЗ=K+З$. Перегрупувавши, складові бухгалтерського балансу наступним чином: $M+ДЗ-K-З=0$, Е. Джонс намагався заперечити необхідність ведення подвійної бухгалтерії. Пізніше, Дж. Россі та А. Мазетті, використовуючи аналогічний підхід, запропонують математичну облікову теорію, відповідно до якої балансове рівняння має наступну форму: $A - З - K = 0$, де А – активи, К – капітал, З – зобов'язання.

На основі праць В. Фостера та Л. Діксі, що відстоювали свої погляди на відображення балансового рівняння у капітальному ($K=A-З$) та класичному ($A=K+З$) вигляді, представниками позитивістської було розроблено можливості фальсифікації бухгалтерського балансу, залежно від інтересів окремих груп користувачів.

На початку ХХ ст. спостерігається вибух балансових облікових теорій, частина яких стала основою теорії сучасного обліку, а частина не витримала перевірки. Основними балансовими теоріями, що виникають у цей час є: статична, динамічна, позитивістська, органічна, персоналістична, інституціональна; теорії рядів рахунків, единамічного, абсолютного, номінального балансу.

За статичною обліковою теорією, що була обґрунтована відомим німецьким вченим М. Берлінером у праці “Бухгалтерська і балансова теорія”, баланс підприємства повинен давати картину того, скільки, як і між ким готівкова маса майна повинна бути розподілена у випадку припинення діяльності підприємства. Тому, в активі балансу потрібно відобразити майнову масу підприємства, а в пасиві – план розподілу цієї маси майна.

Наукове обґрунтування балансового узагальнення у межах динамічної облікової теорії було запропоноване в 1890 р. І. Шером, який вбачав ціль обліку в подвійному виведенні чистого майна, виділяючи на першому місці розрахунок капіталу власника. Швейцарець І. Шер запропонував прийняти рівняння балансу як математичний факт і всю систему рахунків виводив з цього факту. У праці “Бухгалтерія і баланс” І. Шер розглядав власність

підприємства з точки зору обмінних цінностей, які складають актив балансу та капіталу, який складає пасив балансу.

Практичне застосування модифікацій бухгалтерського балансу здійснюється у межах облікових концепцій, формування яких почалося на початку ХХ ст. Нами розглянуто дві облікові концепції, що найповніше ілюструють використання модифікацій балансового рівняння у складі національних систем обліку - англо-американську, що використовується в Австралії, Великій Британії, Канаді, Новій Зеландії, США, Японії та континентальну, що широко розповсюджена у більшості західноєвропейських країн.

Використання балансового рівняння обліку у межах англо-американської облікової концепції має два варіанти прояву: англійський та американський (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Використання балансового рівняння у межах англо-американської облікової концепції

Ознаки	Англійський варіант (Австралія, Велика Британія, Нова Зеландія, ПАР)	Американський варіант (Канада, Мексика, США, Японія)
Форма балансового рівняння	$A-Z=K$	$A=Z+K$
Порядок розміщення активів	У порядку зростання ліквідності	У порядку зниження ліквідності
Порядок розташування зобов'язань	У порядку зростання термінів погашення	У порядку скорочення термінів погашення
Склад активу балансу	Необоротні активи, оборотні активи, поточні зобов'язання (вираховуються із підсумку балансу)	Необоротні активи, оборотні активи
Склад пасиву балансу	Капітал, довгострокові зобов'язання	Капітал, зобов'язання
Підсумкові показники балансу	Активи, чисті активи, капітал, що використовується	Активи, зобов'язання, капітал

Для англійського варіанту застосування бухгалтерського балансу характерний капітальний вигляд балансового рівняння, що свідчить про використання капіталу як найбільш важливої складової бухгалтерського балансу.

Підсумкові показники балансу свідчать, що метою складання балансу є визначення частки власності, величини робочого капіталу та вартості майна підприємства. В американському варіанті у пасиві підприємства першочерговим є відображення зобов'язань підприємства, оскільки контроль за їх погашенням є пріоритетним завданням балансу, при цьому вартість власного капіталу підприємства визначається в останню чергу. Для країн, що використовують континентальну облікову концепцію характерним є використання класичного рівняння бухгалтерського балансу ($A=K+Z$), оскільки основною метою обліку тут проголошується збереження майна власника.

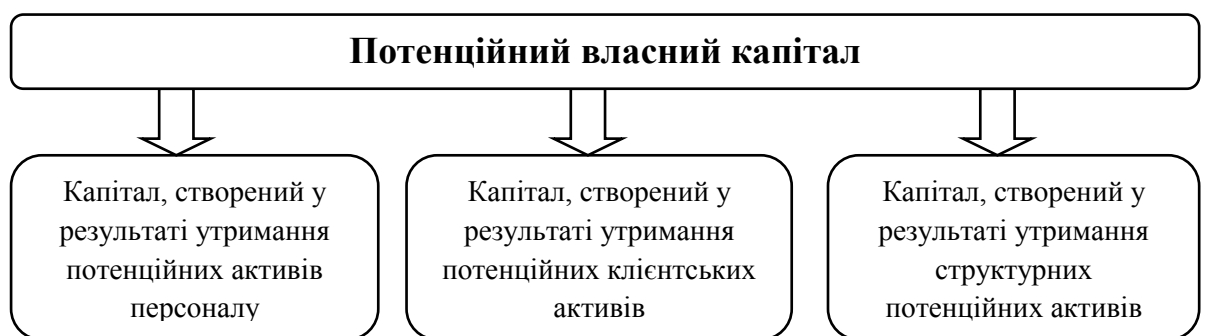
Основним фактором, що впливає на використання різних модифікацій балансового рівняння є орієнтація на задоволення інформаційних потреб користувачів інформації, які є основними постачальниками капіталу в країні (банки, держава, акціонери). Якщо формування капіталу підприємства прямо пов'язано із ступенем розвитку фондового ринку і присутня жорстка конкурентна боротьба за джерела капіталовкладень, то бухгалтерський облік підприємств орієнтується на запити потенційних інвесторів і кредиторів (англо-американська концепція). У країнах, де основними кредиторами підприємств є держава і банки, бухгалтерський облік орієнтований на задоволення потреб фіскальних органів та кредитних організацій (континентальна концепція).

Розвиток сільськогосподарських підприємств України в умовах глобалізації економіки зумовлює необхідність перегляду змісту балансового узагальнення. На думку В.О. Шевчука, І.Й. Яремка, класичний підхід до балансового узагальнення унеможливорює достовірне відображення корпоративних і нематеріальних активів (інтелектуального капіталу) у складі капіталу підприємств. Отже, інформаційний потенціал бухгалтерського балансу об'єктивно не використовується для прийняття економічних рішень. Концептуальні засади балансового узагальнення, на думку науковців, повинні ґрунтуватися на взаємопов'язаній основі “тримірних” показників

діяльності суб'єктів господарювання – фінансових, соціальних і екологічних. Таким чином, перспективою подальших досліджень у розвитку теорії балансу є її розширення фінансовими, соціальними і екологічними показниками.

Так, творцем першої балансової моделі, що враховує вартість інтелектуального капіталу в балансі є Л. Едвінсон, який у своїй моделі враховує інтелектуальний капітал у пасиві балансу, а нематеріальні активи до складу яких він включав клієнтські активи та активи персоналу і називав інтелектуальними активами (ресурсами) – в активі.

Врівноваження активу балансу із врахуванням вартості потенційних активів з пасивом балансу здійснюється за допомогою потенційного власного капіталу, складові якого ілюструє рис. 1.4.

Рис. 1.4. Структура потенційного власного капіталу підприємств АПК

Таким чином, дослідження взаємовпливу та взаємоузгодженості балансового узагальнення та облікових теорій дозволяє стверджувати, що балансове узагальнення перебуває в основі формування облікової теорії. Розвиток АПК в Україні в умовах глобалізації економіки зумовив перегляд змісту балансового узагальнення в ринкових умовах. Це постало передумовою становлення облікової теорії фінансово, соціально та екологічно орієнтованої ринкової економіки.

Перспективою подальших досліджень у розвитку теорії балансу визначено її розширення фінансовими, соціальними і екологічними показниками.

1.3 Концептуальні основи бухгалтерського балансу: принципи побудови, якісні характеристики, обмеження

Головним завданням бухгалтерського балансу є виконання покладених на нього функцій, що полягають у наданні корисної інформації для прийняття економічних рішень шляхом оцінки активів, власного капіталу, зобов'язань підприємств та фінансового стану в цілому за допомогою аналітичних процедур з метою контролю за досягненням поставлених цілей. Для досягнення поставлених завдань необхідне чітке формулювання концептуальних основ бухгалтерського балансу, оскільки без них саме існування цього явища та його функціонування в господарському середовищі стає неможливим. Для надання користувачам повної, корисної та неупередженої інформації для прийняття економічних рішень, баланс повинен відповідати певній системі принципів та якісних характеристик, що забезпечують набуття даними балансу релевантності.

Формування концептуальних основ бухгалтерського балансу стало можливим у результаті вивчення теоретичних розробок вітчизняних та зарубіжних вчених, а також узагальнення практичного досвіду, пов'язаних із функціонуванням системи бухгалтерського обліку та звітності на вітчизняних підприємствах.

Питання, пов'язані із визначенням сутності принципів, припущень, умовностей бухгалтерського обліку та фінансової звітності у вітчизняній науковій літературі розглядаються А.М. Кузьмінським [76, с. 15], О.М. Петруком [134, с. 90-93], А.В. Рабошук [152, с. 7], М.Т. Щирбою [204, с. 78-81]. Порівняння вітчизняних принципів бухгалтерського обліку із зарубіжними та встановлення факторів, що впливають на їх використання у нашій країні, визначення необхідності застосування двоєдиного підходу до їх пояснення викладено у монографії Н.М. Малюги [101, с. 414-431].

Враховуючи, що дослідження має багатоцільову спрямованість, вважаємо доцільним приділити увагу теоретичному фундаменту,

необхідному для створення концептуальних основ бухгалтерського балансу, що складається із низки завдань, принципів, вимог та якісних характеристик.

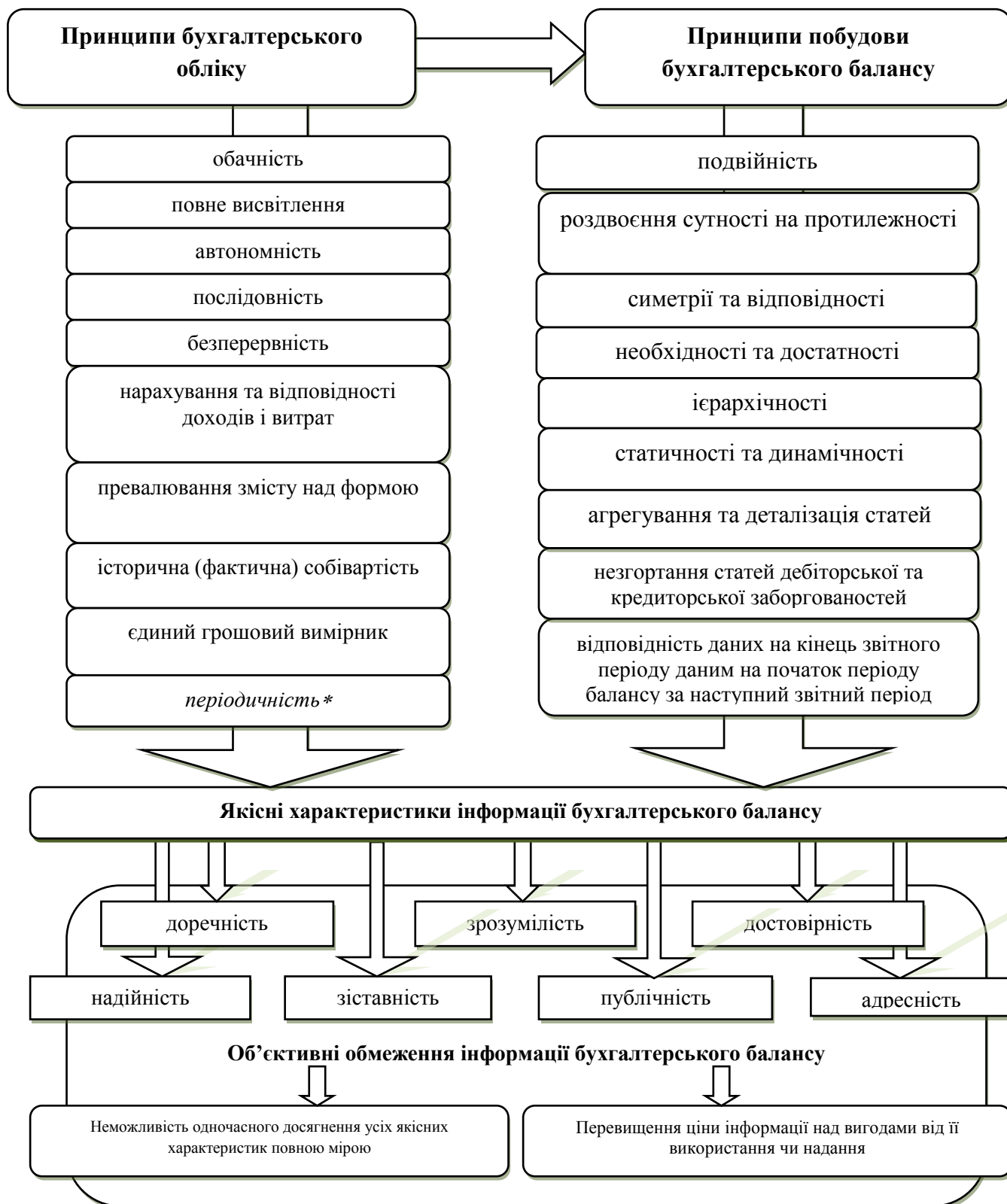
Враховуючи, що концептуальні основи бухгалтерського балансу є складовою концепції обліку їх завдання перекликаються. Призначенням концептуальних основ бухгалтерського балансу є: 1) розробка нових та критична оцінка діючих нормативно-правових актів, що регламентують порядок складання балансу та формування його статей; 2) допомога користувачам бухгалтерської інформації у інтерпретації даних бухгалтерського балансу при прийнятті економічних рішень [19, с. 130]. Для виконання поставлених завдань концептуальні основи мають відповідати наступним вимогам: по-перше, вони мають бути доказовими, тобто переконувати; по-друге, системними, тобто логічними, структурованими чіткою послідовністю доводів, цілісними та несуперечливими [17, с. 126–127].

Використання системного підходу при формуванні концептуальних основ бухгалтерського балансу обумовило необхідність дослідження взаємозв'язку між наступними елементами: принципи бухгалтерського обліку, принципи побудови бухгалтерського балансу, якісні характеристики інформації бухгалтерського балансу, обмеження інформації бухгалтерського балансу (рис. 1.6).

Принципи виступають фундаментом концепції і є початковими вимогами, що допомагають вирішити її завдання. Правильно зазначали у свій час Н. Стефанов і В.П. Рожин [169, с. 68; 155, с. 41]. На думку вказаних вчених, основою кожної теорії є принципи, основні положення її існування.

Тому важливою проблемою формування концепції є виділення у її структурі групи принципів, що вирізняються своїм змістом від інших понять та обґрунтовують центральну категорію концептуальних основ.

Серед вчених відсутня однастайність думок щодо переліку принципів обліку, які одночасно виступають принципами бухгалтерського балансу.

* - використання принципу періодичності доцільне при поданні бухгалтерського балансу державним органам, в інших випадках бухгалтерський баланс має складатися за вимогою користувачів інформації

Рис. 1.10. Концептуальні основи бухгалтерського балансу

У наукових працях для позначення принципів часто використовують поняття «закон», «постулат», «припущення», «умовність», «обмеження»,

«вимога», «властивість», «якісна характеристика» [151, с. 81; 76, с. 15; 23, с. 67; 77, с. 24-26].

Окремі вітчизняні автори, беручи за основу принципи, визначені чинним законодавством, доповнюють їх перелік, вважають окремі принципи умовностями, припущеннями чи передумовами.

Частину принципів обліку та звітності А.М. Кузьмінський визнає передумовами, зокрема, автономність, безперервність, єдиний грошовий вимірник, періодичність [76, с. 15].

Заперечує адекватність застосування чинних принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності у сучасних умовах Б.І. Валусєв [23, с. 67]. Відповідність даних синтетичного та аналітичного обліку, інвентаризацію, нарахування амортизації виділяють серед загальноприйнятих принципів обліку та звітності вчені С.О. Стуков та Л.С. Стуков [170, с. 153].

Про недоцільність застосування принципів періодичності, повного висвітлення та обачності та необхідності їх вилучення із переліку принципів бухгалтерського обліку та звітності говорить у своїх працях О.М. Головащенко. Крім того, принцип «історична собівартість» повинен, на думку вченої, бути перейменовано на «собівартість», також пропонується включення до складу принципів – принципу «реєстрації» [37, с. 156]. На думку автора, виключення зазначених принципів із системи принципів обліку знизить релевантність інформації обліку. Принцип «реєстрації» більш доцільно називати методичним прийомом, оскільки за аналогією, запропонованою О.М. Головащенко, до принципів обліку можна віднести методичні прийоми «групування» та «узагальнення».

Враховуючи різноманітність підходів науковців до визначення змісту та переліку принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, Я.В. Соколов зазначає, що кожен автор самостійно «конструює» власну систему принципів, повторюючи та доповнюючи вже сформульовані [166, с. 54]. Цю точку зору підтримує і М.Ф. Огійчук [123, с. 3-9]. Проте, на нашу думку, із таким твердженням важко погодитися з двох причин.

По-перше, враховуючи, що принцип є основою, вихідним положенням, об'єктивною базовою категорією будь-якої теорії чи науки, він не може бути сформульованим авторами за власним суб'єктивним розумінням. По-друге, довільне тлумачення принципів бухгалтерського обліку ускладнює їх розуміння та використання. Результатом вищевикладеного є включення до концептуальних основ бухгалтерського балансу принципів бухгалтерського обліку, передбачених Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», кожен із яких обумовлює необхідність відображення в бухгалтерському балансі релевантної інформації щодо активів, зобов'язань та власного капіталу підприємства для прийняття економічних рішень [141].

Зокрема, додержання принципу обачності не дозволяє, наприклад, створювати економічно не обґрунтовані резерви і надмірні запаси, свідомо занижувати активи або доходи, або навмисно завищувати зобов'язання або витрати підприємствами. Для врахування принципу обачності у бухгалтерському балансі передбачено коригуючі статті до окремих об'єктів обліку, що відображають первісну вартість нематеріальних активів, основних засобів, довгострокових біологічних активів, дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги, а при визначенні вартості власного капіталу, сума статутного капіталу коригується на вартість неоплаченого та вилученого капіталу підприємств. При цьому оцінка активів на дату складання балансу здійснюється за нижчою із двох вартостей: первісною або чистою вартістю реалізації.

Доцільність застосування принципу повного висвітлення є актуальним за умови використання інформаційних технологій, за допомогою яких підвищується аналітичність даних балансу, необхідна при прийнятті економічних рішень. Завдяки принципу автономності досягається чітке визначення сфери підзвітності, тобто господарська діяльність пов'язується із конкретним суб'єктом. Застосування єдиного грошового вимірника дозволяє

в балансі урівноважити різноманітні за своїм характером та змістом ресурси підприємства та джерела їх фінансування.

Виокремлення принципу безперервності є важливим, оскільки у разі банкрутства або ліквідації підприємства його бухгалтерський баланс складається на основі інших принципів та вимог щодо оцінки статей, ніж в умовах звичайної діяльності. Зокрема, у разі ліквідації підприємства його активи оцінюються за справедливою вартістю, а розподіл активів і зобов'язань на поточні і довгострокові втрачає сенс.

Врахування принципу превалювання змісту над формою запобігає абсолютизації юридичного трактування подій та операцій, які відображаються у бухгалтерському обліку, оскільки зміст операцій та інших подій не завжди відповідає тому, що впливає з їх юридичної (або встановленої) форми. Так, передача активу у фінансову оренду не означає переходу права власності на нього від орендодавця до орендаря: право розпорядження активом залишається за орендодавцем. Проте на практиці цей актив відображається у балансі орендаря, оскільки останній набуває права володіння і користування активом, а отже, несе всі вигоди та ризики, що виникають.

Пріоритетність історичної (фактичної) собівартості стосується, головним чином, первісної вартості активів і зобов'язань підприємств. З часом оцінка активів і зобов'язань може змінюватися для забезпечення достовірності даних обліку. Прикладами зміни оцінки активів є: переоцінка основних засобів; коригування оцінки фінансових інвестицій та фінансових зобов'язань; знецінення запасів. Водночас, в останні роки у міжнародній практиці спостерігається тенденція до розширення сфери застосування справедливої (ринкової) вартості для оцінки активів і зобов'язань. Питання використання в обліку та звітності різних підходів до оцінки активів і зобов'язань є дискусійним.

Важливість використання принципу нарахування та відповідності доходів та витрат, обумовило наявність у балансі таких статей як «Витрати

майбутніх періодів», «Доходи майбутніх періодів», «Аванси видані» та «Аванси отримані». Також, на основі зазначеного принципу формується чистий прибуток, що впливає на статтю «Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)» першого розділу пасиву балансу. Використання принципу послідовності забезпечує зіставність даних бухгалтерських балансів – відповідність показників станом на кінець періоду попереднього балансу показникам станом на початок періоду звітного балансу.

Використання принципу періодичності доцільне при поданні бухгалтерського балансу державним органам, оскільки забезпечує можливість порівняння балансів різних підприємств за однакової проміжки часу. Разом з тим, сезонність діяльності окремих підприємств (наприклад, у сільському господарстві) може суттєво впливати на економічну оцінку динаміки аналітичних показників. Одночасно, бухгалтерський баланс за вимогою користувачів для забезпечення корисною інформацією при прийнятті конкретних економічних рішень може складатися без дотримання принципу періодичності.

Враховуючи, що бухгалтерський баланс є відокремленим поняттям у системі бухгалтерського обліку та звітності, що має власний зміст та призначення, доречним є визначення принципів побудови, власне, бухгалтерського балансу. Серед них: принцип подвійності, принцип роздвоєння сутності на протилежності, принцип симетрії та відповідності, принцип необхідності та достатності, принцип ієрархічності, принцип статичності та динамічності, принцип не згортання статей активів та зобов'язань.

Основоположним принципом, на думку багатьох науковців, є принцип подвійного відображення в обліку фактів господарського життя [2, с. 45; 65, с. 58-63; 130, с. 95–96; 152, с. 12; 153, с. 124]. Так, у американського вченого Р. Ентоні принцип подвійності наведений першим серед інших принципів бухгалтерського обліку. Його сутність, на думку науковця, полягає у наступному: засоби дорівнюють зобов'язанням плюс капітал.

Принцип подвійності, по суті, формула бухгалтерського балансу, що покладена в основу його побудови.

Зміст наступного принципу – роздвоєння сутності на протилежності – полягає у тому, що майно підприємства відображається у балансі за двома протилежними аспектами: економічним та правовим. Таким чином, у бухгалтерському балансі один об'єкт – майно підприємства, роздвоюється на протилежності – актив і пасив. Зазначені протилежності або симетричні або рівнозначно відповідають одна одній. Продовжуючи попередній приклад, можна зазначити, що названі протилежності однієї сутності – актив і пасив – відповідають характеристиці рівноваги – підсумок активу, завжди дорівнює підсумку пасиву. Це відповідає принципу симетрії та відповідності.

За допомогою принципу необхідності та достатності, нескінченність пізнання долається системою необхідних і достатніх знань на різних історичних етапах розвитку науки, на кожному із них накопичуються старі і виробляються нові знання. При цьому важливо знайти раціональне співвідношення між необхідною інформацією і достатньою. Використання даного принципу по відношенню до балансу стало причиною зміни назв, переліку і способів групування статей у ньому в різні історичні періоди.

Чинна форма бухгалтерського балансу складається із 70 статей та характеризує стан активів, власного капіталу та зобов'язань відповідно до національної практики бухгалтерського обліку і звітності та вимог ринкового середовища.

Застосування принципу ієрархічності при побудові балансу дозволило виокремити на першому рівні ієрархії – актив і пасив, на другому – чотирьох розділів активу і п'яти розділів пасиву, на третьому – окремих статей балансу; на четвертому – розшифровку окремих статей (наприклад, зазначення залишкової вартості, первісної вартості та зносу, які відносяться до основних засобів підприємства).

В Україні до складання бухгалтерського балансу використовується статико-динамічний підхід.

Інформація бухгалтерського балансу повинна бути доречною – це означає, що бухгалтерський баланс повинен давати змогу вчасно оцінити минулі, теперішні та майбутні події, підтвердити та скоригувати їх оцінки, зроблені у минулому.

Дані, наведені у бухгалтерському балансі, повинні бути абсолютно достовірними, їх точність та несуперечливість підтверджується фактичними даними фінансового обліку.

Зміст форми бухгалтерського балансу, призначеної для подання у податкові та статистичні органи є чітко регламентованим на рівні держави, проте використання балансу в процесі прийняття економічних рішень породжує необхідність підвищення аналітичності окремих його статей чи розділів. Складання бухгалтерського балансу за регламентованою формою та можливість деталізації його інформації за вимогами конкретних груп користувачів обумовлює таку вимогу до інформації балансу як адресність.

Враховуючи широке коло якісних характеристик до інформації бухгалтерського балансу, варто відзначити, що існують певні обмеження при їх досягненні. Сутність першого обмеження полягає у необхідності досягнення збалансованості вимог до інформації балансу. Така необхідність виникає у результаті суперечностей між окремими вимогами, зокрема при досягненні високого ступеню надійності інформації може втрачатися її доречність. У даному випадку вступає в дію принцип додатковості, введений в науку датським вченим Н. Бором.

Наступне обмеження полягає у досягненні необхідного співвідношення між вигодами від отриманої інформації та понесеними на її отримання витратами. Дане обмеження не стосується складання балансу за регламентованою формою, оскільки цей процес є обов'язковим, проте має безпосереднє відношення до бухгалтерських балансів призначених для прийняття конкретних економічних рішень.

Таким чином, дослідження концептуальних основ бухгалтерського балансу дозволяє стверджувати, що в їх основі перебувають принципи

бухгалтерського обліку, принципи побудови бухгалтерського балансу, якісні характеристики та об'єктивні обмеження інформації бухгалтерського балансу. Виокремлення принципів побудови бухгалтерського балансу посилює відповідність інформації бухгалтерського балансу якісним характеристикам.

Встановлено, що функціонування підприємств у ринкових умовах вимагає максимального використання інформаційної потужності бухгалтерського балансу. Втім об'єктивні обмеження інформації бухгалтерського балансу унеможливають одночасного досягнення усіх якісних характеристик повною мірою та потребують врахування ціни інформації для прийняття економічних рішень.

Сформульовані концептуальні основи бухгалтерського балансу (принципи складання, вимоги, обмеження та їх взаємовузгодженість) є квінтесенцією теорії бухгалтерського балансу, що створює підґрунтя для розробки моделей бухгалтерського балансу відповідно до запитів користувачів, дослідження його інформаційно-аналітичних можливостей у забезпеченні фінансового менеджменту підприємств.

Висновки до розділу 1

Проведене дослідження теоретичних аспектів бухгалтерського балансу з погляду ефективності його використання в процесі прийняття економічних рішень дозволило зробити наступні висновки.

1. Прийняття обґрунтованих економічних рішень на підприємствах можливе лише за допомогою релевантної інформації, яка об'єктивно відображає економічну ситуацію, що склалася.

2. Ефективне використання бухгалтерського балансу дозволяє підвищити результативність економічних рішень на підприємствах.

3. Дослідження взаємовпливу та взаємоузгодженості балансового узагальнення та облікових теорій дозволяє стверджувати, що балансове узагальнення перебуває в основі формування облікової теорії.

РОЗДІЛ 2 МОДЕЛЮВАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО БАЛАНСУ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

2.1 Розкриття статей бухгалтерського балансу

Розкриття даного питання необхідно почати з розбору загальних правил складання балансу. На сьогоднішній день його називають «Баланс (Звіт про фінансовий стан)». Така подвійна назва з'явилася під впливом міжнародної облікової практики, а самеб МСФЗ. Баланс — це форма звіту, що відображає активи, зобов'язання та власний капітал підприємства (зг. п. 7 з. II НП(С)БО 1).

Баланс складається з двох частин — активу та пасиву. Підсумок активів балансу повинен дорівнювати пасиву (сумі зобов'язань та власного капіталу), рисунок 2.1.

Актив	Пасив
I. Необоротні активи;	I. Власний капітал;
II. Оборотні активи;	II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення;
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття.	III. Поточні зобов'язання і забезпечення;
	IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття; V. Чиста вартість активів недержавного пенсійного фонду (додатковий рядок Балансу).

Рис 1.2 Структура балансу

Принципи заповнення балансу підприємства. Баланс підприємства складається на кінець останнього дня звітного періоду. Тож річний Баланс складають станом на кінець дня 31 грудня, а не «на 1 січня».

Одиниця виміру показників у формі № 1 — тис. грн. без десяткового знаку.

Баланс підприємства формою №1 заповнюють як підприємства, що застосовують Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, так і ті, що застосовують Національні. Для того, щоб розрізнити, з використанням яких стандартів (міжнародних або національних) вона заповнена, передбачена спеціальна відмітка.

Можна не заповнювати статті, по яких відсутня інформація, а також додавати статті із збереженням їх назви і коду рядка з переліку додаткових статей фінансової звітності, перерахованих в додатку 3 до НПБО-1.

01 - Статті з типової форми №1 не наводяться у випадку, якщо відображена в них інформація буде неістотною, а також якщо в попередньому звітному періоді вона теж не наводилася. Тобто "прочерків" в «порожніх» статтях може не бути.

02 - Статті з Переліку додаткових статей додаються, якщо інформація є суттєвою та оцінка статті може бути достовірно визначена.

Є статті, які у форму № 1 не включені взагалі. Адже звіти, що складаються згідно МСФО, можуть бути компактнішими, ніж їх попередники, оскільки в МСФО до деталізації статей фінансової звітності набагато менш жорсткі вимоги, ніж в ПБО. Склад статей, які повинен містити баланс, скорочений і узгоджується з параграфом 54 МСБО.

Згідно стандартів, суттєва інформація - це «інформація, відсутність якої може вплинути на рішення користувачів фінансової звітності». Суттєвість інформації визначається відповідними національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або міжнародними стандартами бухгалтерського обліку та керівництвом підприємства.

Тобто, визначення істотності інформації відбувається як згідно із стандартами, так і з рішеннями керівництва підприємства.

Поки що в ПБО немає вимог про межі суттєвості інформації. Трактуювання наступне: "кількісні критерії і якісні ознаки суттєвості інформації про господарські операції, події і статті фінансової звітності визначаються керівництвом підприємства", виходячи з потреб користувачів такої інформації, якщо такі критерії не встановлені не лише положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, але й «іншими нормативно-правовими актами».

В якості «інших нормативно-правових актів» Мінфін має на увазі Методичні рекомендації по обліковій політиці підприємства, затверджені наказом Мінфіну № 635 від 27.06.2013, в яких надані деякі критерії істотності ознак статей фінансової звітності.

03 - Всі статті балансу мають бути розділені на оборотні/необоротні» (згідно з параграфом 60 МСБО 1). Потрібно дотримуватися принципу переведення довгострокових активів і зобов'язань, які підлягають погашенню протягом 12 місяців з дати балансу, до складу поточних.

2.2 Методика складання бухгалтерського балансу

З економічної точки зору баланс це система взаємопов'язаних показників, які характеризують з одного боку активи, те чим володіє чи розпоряджається підприємство (ресурси), а з іншого боку — те, що характеризує правовий аспект цього майна (пасиви), до яких відносяться зобов'язання і капітал. Між складовими елементами балансу існує зв'язок, який зображується співвідношеннями. Так, перше співвідношення (2.1), або балансове рівняння, є необхідною умовою розгляду балансу як за формою, так і за змістом. Власне з цього розпочинається ознайомлення з бухгалтерським балансом.

$$\text{Актив (А)} = \text{Пасив (П)} \quad (2.1)$$

Друге співвідношення (2.2) умовно можна назвати структурним, оскільки засвідчує, з одного боку, склад майна — основні, оборотні засоби, тобто величину засобів вкладених у господарську діяльність, а з іншого — хто і в якій формі брав участь у створенні (формуванні) майна підприємства (власний капітал, кредити банків, кредиторська заборгованість постачальникам тощо).

$$\text{Активи (A)} = \text{Зобов'язання (З)} + \text{Капітал (К)} \quad (2.2)$$

Зміна частки власних і залучених засобів буде свідчити про ступінь фінансової залежності підприємства від власників, акціонерів та кредиторів. За структурою бухгалтерського балансу можна визначити належність підприємства до певної галузі (виду) економічної діяльності (промисловості, сільського господарства, торгівлі, банківської, бюджетної діяльності тощо); організаційно-правових форм господарювання (приватне, колективне, комунальне, державне підприємство, господарське товариство тощо), за економічним призначенням продукту (продукція, виконані роботи, надані послуги). Третє співвідношення (2.3) завжди характеризує вартість чистих активів, тобто майна, яке остаточно, після вирахування зобов'язань, є власністю підприємства і може бути об'єктом розподілу між засновниками чи акціонерами при ліквідації підприємства чи його закритті [6, с. 54].

$$\text{Власний капітал (К)} = \text{Активи (A)} - \text{Зобов'язання (З)} \quad (2.3)$$

Активи – це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому. Тобто, для того, щоб засоби підприємства відобразити в активі балансу необхідно щоб вони відповідали таким ознакам:

- це ресурс, який контролюється підприємством; - виник в результаті минулих подій;

- використання його приведе до отримання економічної вигоди. Якщо ж актив не відповідає хоча б одній з цих ознак, то він не може бути відображений в балансі.

Зобов'язання – це заборгованість підприємства, яка виникла в наслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди. Баланс підприємства — це таблиця встановленої форми, в якій ліворуч розміщуються активи підприємства, а праворуч — пасиви, які включають капітал і зобов'язання. З метою отримання узагальненої інформації за видами активів і пасивів, вони в балансі об'єднуються в розділи за їх економічним змістом.

У першому розділі активу Балансу «Необоротні активи» відображається вартість необоротних активів, а саме: нематеріальних активів, основних засобів, незавершеного будівництва, довгострокових фінансових інвестицій, довгострокових біологічних активів, довгострокової дебіторської заборгованості, відстрочених податкових активів та інших необоротних активів.

У другому розділі активу Балансу «Оборотні активи» відображається вартість оборотних активів до яких відносяться:

- запаси, поточні біологічні активи, включаючи незавершене виробництво;
- векселі одержані; дебіторська заборгованість як за товари, роботи і послуги так і інша; поточні фінансові інвестиції,
- грошові кошти та їх еквіваленти, інші оборотні активи.

У третьому розділі активу Балансу «Витрати майбутніх періодів» відображається сума витрат майбутніх періодів, які були понесені протягом поточних або попередніх звітних періодів, але відносяться до наступних звітних періодів.

У розділі четвертому «Необоротні активи та групи вибуття» активу балансу відображають необоротні активи та групи вибуття, що утримуються для продажу.

У першому розділі пасиву Балансу «Власний капітал» наводиться інформація про власний капітал підприємства – статутний та пайовий

капітал, усі види додаткового і резервного капіталу, нерозподілений прибуток (непокритий збиток), неоплачений та вилучений капітал.

У другому розділі пасиву Балансу «Забезпечення наступних витрат і платежів» відображається сума створених відповідно до чинного законодавства резервів на забезпечення наступних витрат і платежів, а також отримані цільові фінансування та надходження; страхові організації відображають в цьому розділі страхові резерви і частку перестраховиків у страхових резервах.

У третьому розділі пасиву Балансу «Довгострокові зобов'язання» наводиться інформація про довгострокові кредити банків, позикові кошти, заборгованість за виданими довгостроковими векселями та випущеними акціями, відстрочені податкові зобов'язання, тобто про зобов'язання, які не будуть погашені протягом операційного циклу підприємства або протягом 12-ти місяців з дати балансу.

У четвертому розділі пасиву Балансу «Поточні зобов'язання» відображаються поточні зобов'язання до яких відносяться: короткострокові кредити банків та позички, короткострокові векселі видані, кредиторська заборгованість перед постачальниками, різними кредиторами, працівниками, бюджету тощо. Тобто в цьому розділі відображаємо зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу підприємства або протягом 12-ти місяців з дати балансу.

У п'ятому розділі пасиву Балансу «Доходи майбутніх періодів» відображаються доходи, які отримані протягом поточного або попередніх звітних періодів, але будуть визнані в майбутніх періодах.

Основним елементом балансу є балансова стаття, яка є неподільним показником в балансі і характеризує окремий вид або групу активів (активна стаття) або вид зобов'язань чи капіталу (пасивна стаття).

Стаття – це елемент фінансового звіту, який відповідає критеріям, встановленим П(С)Б0 1, тобто визначенню активів, зобов'язань і власного капіталу. Стаття наводиться у балансі, якщо відповідає двом критеріям:

- існує ймовірність надходження або вибуття майбутніх економічних вигод, пов'язаних з цією статтею;

- оцінка статті може бути достовірно визначена.

Балансова стаття може бути одноелементною, наприклад, «Нематеріальні активи», «Векселі одержані», «Статутний капітал», яка заповнюється за даними одного балансового рахунку, або багатоеlementною, наприклад, «Інші необоротні активи», «Інша поточна дебіторська заборгованість», «Інші довгострокові фінансові зобов'язання» — для заповнення яких використовуються дані двох або більше балансових рахунків, субрахунків. До таких балансових статей, як «Нематеріальні активи», «Основні засоби», «Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги», що розташовуються в активі балансу та «Власний капітал», «Страхові резерви», що розташовують в пасиві балансу наводяться дані за регулюючими рахунками в дужках і при підрахунку підсумків віднімаються. Кожній балансовій статті привласнюється код рядка, в межах трьох знаків, і який є незмінним. Інформація по кожній балансовій статті наводиться на початок і на кінець звітного періоду (в квартальних балансах) та на кінець року (в річних балансах). Балансові статті об'єднуються в розділи, що дає можливість загального огляду балансу і дуже зручно при проведенні аналізу інформації. В основі об'єднання балансових статей в розділи покладено принцип їх ліквідності та їх економічна класифікація. У балансах підприємств України статті активу розташовують зверху вниз, починаючи з найменш ліквідних і закінчуються найбільш ліквідними. Під ліквідністю активів слід розуміти їх спроможність перетворюватися у грошові кошти (готівку) за якийсь певний час. Найменш ліквідними є такі балансові статті як «Нематеріальні активи», «Основні засоби», «Довгострокові фінансові інвестиції» та інші, які згруповані в I розділі активу Балансу. Найбільш ліквідними є статті «Грошові кошти та їх еквіваленти», «Дебіторська заборгованість», «Виробничі запаси», «Інша дебіторська заборгованість». Статті пасиву балансу групуються і розміщуються зверху вниз за ознакою

зменшення часу, необхідного для повернення боргів. Тобто спочатку розташовуються статті, які потребують найбільшого часу для їх погашення, наприклад «Статутний капітал», «Пайовий капітал», «Довгострокові кредити банків», а в IV розділі пасиву Балансу «Поточні зобов'язання».

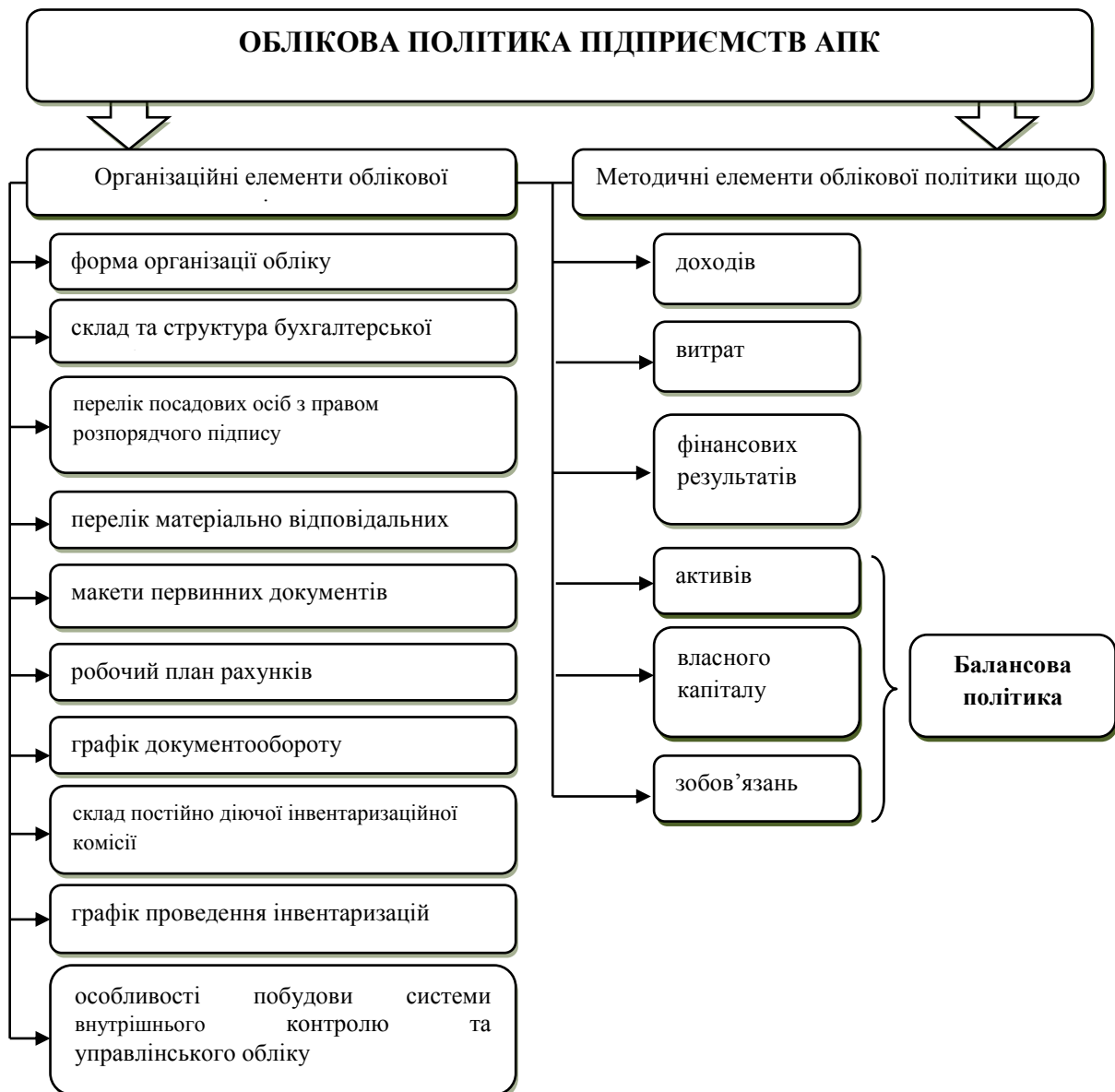
2.3 Інформаційне моделювання бухгалтерського балансу на основі балансової політики

Досягнення релевантності інформації бухгалтерського балансу в процесі прийняття економічних рішень обумовлюється правильністю обраних підприємствами АПК підходів до її формування. Особливості створення облікової інформації на підприємствах агропромислового комплексу знаходять своє відображення у Наказі про облікову політику – розпорядчому документі, що містить відомості про обрані підприємствами елементи облікової політики, що регламентується відповідними нормативно-правовими актами [136–138]. Головним завданням облікової політики є забезпечення однозначного розуміння показників фінансової звітності користувачами; надання можливості користувачам оцінити наслідки різних облікових альтернатив; забезпечення правильного тлумачення та порівнянності показників фінансових звітів різних підприємств, що застосовують альтернативні облікові методи [27, с. 12]. Розроблена підприємствами виважена облікова політика забезпечує формування інформації бухгалтерського балансу відповідно до створеної концепції.

Враховуючи виключність ролі облікової політики при підготовці бухгалтерського балансу, сучасні науковці приділяють їй значну увагу. Різні аспекти облікової політики досліджуються багатьма вченими, серед яких Т.В. Барановська, яка визначає особливості формування облікової політики на рівні господарюючого суб'єкта та на рівні держави [6, с. 78], С.М. Гольцова, якою обґрунтовано вплив елементів облікової політики на форми фінансової звітності [38, с. 98], П. Житній, який досліджує у своїх

працях організаційно-технічні засади облікової політики [51, с. 38-44; 52, с. 25-28], М.С. Пушкар. Проте, питання впливу облікової політики на показники бухгалтерського балансу залишаються досліджено не в повній мірі.

Для визначення сукупності методичних прийомів облікової політики, що безпосередньо впливають на показники бухгалтерського балансу, окремими вченими використовується поняття «балансова політика». Визначене у ході дослідження місце балансової політики у системі облікової політики підприємств АПК відображено на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Місце балансової політики у системі облікової політики підприємств АПК

Використання облікової політики здійснюється шляхом обрання одного із альтернативних способів обліку, запропонованих чинним законодавством.

Поняття «балансова політика» що застосовується у дисертації, розглядається як сукупність методичних прийомів та процедур, що використовуються підприємством для складання бухгалтерського балансу. Зазначений поділ елементів методичної складової облікової політики є досить умовним, оскільки балансова політика має відношення не лише до балансу, а також до інших форм фінансової звітності.

Процес використання балансової політики у процесі формування статей бухгалтерського балансу, спрямованого на забезпечення економічних рішень, ілюструє рис. 2.3.

Рис. 2.6. Використання балансової політики у процесі формування інформації бухгалтерського балансу підприємств АПК

На величину активів та власного капіталу підприємств агропромислового комплексу, відображених у балансі, впливають елементи балансової політики.

Значною складовою майна підприємств АПК є необоротні активи. Тому для достовірного відображення у бухгалтерському балансі необоротних активів важливого значення набуває застосування відповідних елементів

балансової політики. Елементом балансової політики, що визначає балансову вартість основних засобів є вибір методу нарахування амортизації.

При розробці Наказу про облікову політику, серед фахівців поширеним є твердження щодо доцільності використання прискорених методів нарахування амортизації, оскільки вибір підприємством прискорених методів амортизації забезпечує постійне прогресивне зменшення витрат на амортизацію протягом терміну корисного використання об'єкта. Як наслідок, величина основних засобів значно зменшується у перші роки використання і залишається практично незмінною в останні.

Використання прискорених методів нарахування амортизації сприяє завищенню суми витрат і зменшенню податку на прибуток. Крім того, іноді, вченими та практиками нарахування амортизації розглядається досить звужено та не приділяється увага таким взаємопов'язаним елементам як порядок переоцінки основних засобів та термін корисного використання. Варто зазначити, що досягнення ефекту прискореної амортизації можна досягнути і прямолінійним методом. Така ситуація може бути створена при проведенні об'єктивних переоцінок та скороченні терміну використання об'єкта. З іншого боку, високі темпи інфляції можуть зумовлювати спадну амортизацію навіть при застосуванні прискорених методів нарахування амортизації.

Також, П(С)БО 7 «Основні засоби» передбачено можливість застосування податкового методу нарахування амортизації, що не враховує строку використання об'єктів основних засобів, морального чи фізичного зносу та виробничих факторів. Крім того, практичне застосування даного методу нарахування амортизації при існуючих відмінностях у податковому та бухгалтерському законодавстві є недоцільним. Тому, окремими вченими пропонується заборонити використання податкового методу нарахування амортизації для підвищення достовірності балансової інформації щодо вартості основних засобів [57, с. 100].

Незважаючи на об'єктивні причини, що вказують на недоцільність застосування у бухгалтерському обліку податкового методу нарахування амортизації, 60 % підприємств агропромислового комплексу Полтавської області (12 із 20) зазначає у Наказі про облікову політику про використання методу нарахування амортизації відповідно до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [144]. Така ситуація пов'язана із небажанням бухгалтерів відокремлювати бухгалтерський облік від податкового та прагненням інтегрувати обидві системи в одну. На жаль, це неможливо, крім того, призводить до порушень або Положень (стандартів) бухгалтерського обліку або податкового законодавства.

Відповідно до п. 27 П(С)БО 7 «Основні засоби», амортизація малоцінних необоротних матеріальних активів і бібліотечних фондів поряд з іншими методами може нараховуватися у розмірі 100 % їх вартості у першому місяці використання об'єкта. Позиція Ю.О. Ночовної про те, що застосування даного методу нарахування амортизації є необґрунтованим оскільки нівелює різницю між оборотними й необоротними активами та призводить до нерівномірного накопичення витрат і порушення принципу відповідності доходів і витрат є цілком виправданою [120, с. 159-161].

Чинним законодавством регламентовано, що підприємства можуть самостійно встановлювати вартісні ознаки предметів, що входять до складу малоцінних необоротних матеріальних активів.

У частині відображення в обліку і бухгалтерському балансі нематеріальних активів чинним законодавством рекомендовано розкриття у Наказі про облікову політику критеріїв обґрунтування строку корисного використання нематеріальних активів та вибору методу нарахування амортизації.

Для АПК важливим елементом балансової політики щодо основних засобів є визначення порогу їх переоцінки. Пунктом 34 «Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів» [105] запропоновано два альтернативних способи визначення порогу суттєвості

для проведення переоцінки основних засобів, згідно з якими порогом суттєвості може прийматися величина, що дорівнює: 10-відсотковому відхиленню залишкової вартості об'єктів основних засобів від їх справедливої вартості; 1 відсотку чистого прибутку (збитку) підприємства. Нескладні арифметичні підрахунки свідчать, що у разі отримання підприємством чистого прибутку у розмірі 500 грн. і застосування другого способу встановлення порогу суттєвості, бухгалтеру доведеться проводити переоцінку основних засобів, якщо їх залишкова вартість більше, ніж на 5 грн. відрізняться від справедливої вартості об'єкта. Із вищезазначеного випливає нерівноправність та вартісна невідповідність зазначених способів визначення порогу суттєвості для проведення переоцінки основних засобів і, загалом, економічна недоцільність застосування другого способу.

Враховуючи економічну ситуацію, що склалася на підприємствах агропромислового комплексу застосування другого способу визначення порогу суттєвості для проведення переоцінки є незручним, тому 60 % досліджуваних підприємств агропромислового комплексу (12 із 20), що передбачили цей елемент балансової політики у Наказах про облікову політику обрано перший спосіб – 10-відсоткове відхилення залишкової вартості об'єктів основних засобів від їх справедливої вартості.

На підприємствах, що відносяться до агропромислового комплексу, значну частку у загальній вартості майна займають біологічні активи. П(С)БО 30 «Біологічні активи» [138] передбачає альтернативні способи обліку даного виду активів, що безпосередньо впливають на структуру балансів зазначених підприємств.

Одним із важливих елементів балансової політики щодо біологічних активів є вибір способу оцінки біологічних активів. Однак, зважаючи на рівень розвитку ринку біологічних активів, слід звернути увагу їх галузеві особливості. Біологічні активи рослинництва як довгострокові, так і поточні дають сільськогосподарську продукцію, яка є віддільною біологічного активу, а сам біологічний актив не продається і не купується. Тому, біологічні

активи рослинництва оцінюються та обліковуються за первісною вартістю, що передбачено нормативними документами у разі неможливості достовірного визначення їх справедливої вартості. Специфічність біологічних активів тваринництва полягає в тому, що продукція тваринництва, така як приріст живої маси, є невід'ємною від самого біологічного активу (тварини) і активний ринок на неї існує. Тому, біологічні активи тваринництва оцінюються та відображаються у бухгалтерському обліку за справедливою вартістю [122, с. 100-101].

Отже, підприємство може застосовувати один із п'яти методів оцінки біологічних активів за справедливою вартістю, що має бути передбачено Наказом про облікову політику. Враховуючи, що призначенням кожного із методів є найточніше визначення справедливої вартості об'єкта біологічних активів, вважаємо, що вплив їх на показники балансу можна вважати рівноцінним, а їх вибір має зумовлюватися особливостями діяльності підприємства.

Для формування достовірної неупередженої інформації про запаси підприємств АПК у бухгалтерському балансі призначено застосування елементів балансової політики щодо вибору методів обліку транспортно-заготівельних витрат та оцінки вибуття запасів.

Елементів балансової політики, що суттєво впливає на величину оборотних активів підприємств АПК у ринкових умовах, є обрання методу визначення резерву сумнівних боргів. Метод застосування коефіцієнта сумнівності для розрахунку величини резерву є найбільш зрозумілим та поширеним. Визначення величини резерву методом застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів є проблематичним, оскільки не можливо визначити відразу, яка заборгованість є безнадійною.

Окремі вчені пропонують власні підходи до формування резерву сумнівних боргів [161, с. 30-35]. Так, І. Сікорою запропоновано використання методу комплексного підходу для оцінки дебіторської заборгованості. Він

ґрунтується на коригуванні первісної вартості дебіторської заборгованості, виходячи із коефіцієнта часу. Запропонований коефіцієнт дає змогу оцінити дебіторську заборгованість суб'єкта у теперішній момент з урахуванням зростання вартості за часом і зміною загальної купівельної спроможності грошових коштів.

Визначення підприємством у Наказі про облікову політику підходів до оцінки поточної дебіторської заборгованості є важелем впливу на величину оборотних активів та витрат звітного періоду.

Міра застосування таких елементів балансової політики як вибір бази розподілу витрат за операціями з інструментами власного капіталу, методів оцінки ступеня завершеності операцій з надання послуг та методів визначення ступеня завершеності робіт за будівельним контрактом зумовлені специфікою господарювання окремих підприємств АПК та широкого розповсюдження не набувають.

До інших елементів балансової політики, що регламентовано чинним законодавством, слід також віднести періодичність визначення середньозваженої собівартості одиниці запасів, перелік створюваних забезпечень майбутніх витрат і платежів, методи створення забезпечень на виплати за невідпрацьований час (щорічні відпустки), перелік і склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), дати визначення придбаних у результаті систематичних операцій фінансових активів, періодичність відображення відстрочених податкових активів і відстрочених податкових зобов'язань, порядок відрахування прибутку до резервного капіталу.

Зокрема, одним із елементів балансової політики, що впливає на балансову вартість основних засобів АПК, є визначення строку корисного використання об'єкта основних засобів.

Строк корисного використання об'єктів основних засобів встановлюється підприємством самостійно з урахуванням очікуваного

способу отримання економічних вигід від його використання (п. 23, 24 ПСБО 7 «Основні засоби» [139]).

Строк корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів переглядається в разі зміни очікуваних економічних вигід від його використання. Указом Президента «Про концепцію амортизаційної політики» [143] передбачено, що концепція передбачає надання суб'єктам господарювання права самостійно встановлювати термін корисного використання основного капіталу у визначених законом межах. Поки що законних меж не встановлено, отже підприємство може на власний розсуд встановити термін служби. У проекті Закону України «Про амортизацію» п. 1, ст. 12 [140] також відзначається, що термін корисного використання встановлюється підприємство самостійно, але виходячи з індикативних норм нарахування амортизації, що повинні встановлюватися міністерствами, іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади. Таким чином, тривалість строку корисного використання об'єкта має дорівнювати економічно раціональному строку служби об'єкта основних засобів, проте обґрунтувати його надзвичайно складно. Вченими пропонується декілька способів визначення строку корисного використання об'єкта основних засобів [122, с. 117]:

- досвідний спосіб, виходячи із накопиченого досвіду на підприємстві;
- ностальгичний спосіб, що ґрунтується на нормах амортизаційних відрахувань, затверджених Єдиними нормами на повне відновлення основних фондів народного господарства СРСР;
- документальний спосіб, згідно із технічною документацією, що додається до об'єкта;
- експертний спосіб, що передбачає використання послуг експерта.

Результати, отримані при застосуванні запропонованих підходів є умовними, оскільки незважаючи на обраний підприємством спосіб реальний (справжній) строк корисного використання об'єкта передбачити неможливо.

На реальний строк використання кожного окремого об'єкта основних засобів впливає безліч факторів, серед яких якість самого об'єкта, рівень технічного та ремонтного обслуговування, інтенсивність експлуатації. Тому строк використання щодо кожного об'єкта основних засобів є величиною випадковою.

Визначення підприємством даного елемента балансової політики є свого роду припущенням про можливість використання конкретного основного засобу у майбутньому. Враховуючи, що строк корисного використання входить у розрахунок при визначенні суми зносу, то коригування даного показника може впливати на величину витрат підприємства, пов'язаних із амортизацією.

Елементом балансової політики, що здійснює свій безпосередній вплив на показники балансу підприємств АПК, є вибір методів обліку фінансових інвестицій. Відображення фінансових інвестицій при їх придбанні здійснюється за собівартістю. У період складання та подання звітності оцінка фінансових інвестицій здійснюється на дату балансу і суттєво відрізняється від собівартості. Так, для оцінки фінансових інвестицій на дату балансу застосовують такі методи: оцінка за справедливою вартістю, оцінка за амортизованою собівартістю, оцінка за методом участі у капіталі. Оскільки, порядок визнання та оцінки фінансових інвестицій підприємства є елементом балансової політики, існує необхідність визначення оптимальних методів, оцінки окремих видів операцій, що визначають в кінцевому результаті зміст фінансової звітності. Однак, в балансовій політиці підприємства повинні розкриватися не методи обліку фінансових інвестицій - бо вони є незмінними, а особливості їх застосування щодо кожного з об'єктів, враховуючи також і специфіку господарської та фінансової діяльності, організацію облікових робіт, ступінь комп'ютеризації та потреби в інформації для прийняття економічних рішень [104, с. 150-152].

Крім того, існуюча практика відображення в обліку результатів дооцінки інвестицій має багато протиріч та не відповідає змісту фінансової концепції

збереження капіталу, на якій ґрунтується бухгалтерський облік в Україні, оскільки, такий підхід спотворює інформацію про отриманий підприємством прибуток. На думку В. Орлової, результати дооцінки не є вже отриманим прибутком, вони стають прибутком тільки після реалізації фінансових інвестицій. Це аналогічно торгівельній націнці. Націнку на товар не відносять до доходів у момент її нарахування, вона стає ним лише після реалізації товару. Це стосується і фінансових інвестицій. Крім того, чинний порядок дооцінки фінансових інвестицій суперечить принципу обачності (консерватизму). Під час дооцінки фінансових інвестицій суму дооцінки доцільно відносити на коригуючий рахунок до рахунку «Фінансові інвестиції» або рахунок «Нереалізовані прибутки». У результаті застосування чинного порядку дооцінки фінансових інвестицій штучно завищується розмір прибутку підприємства, що суперечить принципу обачності та втрачається достовірність балансу щодо оцінки фінансових інвестицій [125, с. 40-42].

Функціонування підприємств АПК України у ринкових умовах зумовлює приділення уваги обґрунтуванню застосування (чи незастосування) для перерахунку доходів, витрат і руху грошових коштів середньозваженого валютного курсу відповідного місяця. Відповідно до П(С)БО 22 «Вплив інфляції» (п. 12) підприємства можуть застосовувати або не застосовувати середній індекс інфляції протягом періоду, якщо доходи і витрати протягом звітного року (або проміжних періодів) визнавалися майже рівномірно; підприємство може застосовувати або не застосовувати середній індекс інфляції протягом цього періоду до загальної суми статті доходів і витрат замість індексу інфляції на дату визнання окремих доходів і витрат.

За наявності пов'язаних сторін важливим елементом балансової політики постає вибір методів оцінки активів та зобов'язань в операціях пов'язаних сторін. Відповідно до П(С)БО 23 «Розкриття інформації про пов'язані сторони» (п. 6) методами оцінки активів та зобов'язань в операціях

пов'язаних сторін: порівняльної неконтрольованої ціни; ціни перепродажу; «витрати плюс»; балансової вартості.

Наказ про облікову політику підприємств АПК має містити інформацію щодо обраного підприємством методу обліку фінансових витрат. Балансовою політикою підприємства визначається порядок віднесення фінансових витрат, пов'язаних зі створенням кваліфікаційного активу, – або їх включення до складу витрат звітного періоду або капіталізація у вартості кваліфікаційного активу. Залежно від обраного підприємством альтернативного підходу обліку фінансових витрат відбуваються зміни у складі активу та пасиву балансу. За умови включення підприємством фінансових витрат до складу витрат періоду – зменшується величина нерозподіленого прибутку, і як наслідок, загальна вартість майна підприємства. При обранні другого варіанту обліку фінансових витрат, відбувається зростання величини активу балансу у частині необоротних чи оборотних активів, що залежить від виду кваліфікаційного активу. Суму капіталізованих витрат показують у балансі: протягом терміну створення кваліфікаційного активу у складі незавершених капітальних інвестицій або незавершеного виробництва, а після введення в дію кваліфікаційного активу – в складі вартості цього активу.

У прагненні до отримання «моделі більш рентабельного підприємства» підприємство АПК може обрати певний набір елементів балансової політики, що забезпечить досягнення поставленого завдання. У даному випадку варто передбачити такі методичні прийоми та процедури обліку, що забезпечать мінімальні витрати та максимальні доходи підприємства.

Для цього варто передбачити максимально можливий термін експлуатації та обрати прямолінійний метод нарахування амортизації для всіх необоротних активів; обрати метод ФІФО для оцінки вибуття запасів, що за умов інфляції забезпечить зменшення суми витрат у звітному періоді; залежно від стану платіжної дисципліни обрати метод нарахування сумнівних боргів, що забезпечить його мінімальну величину; передбачити

обов'язковість капіталізації витрат, пов'язаних зі створенням кваліфікаційних активів; залежно від особливостей діяльності обрати спосіб оцінки завершення робіт, що забезпечить максимальний дохід. Проте, запропонований підхід призведе до зростання податкового тиску та зменшення розміру прибутку до оподаткування у майбутньому звітному періоді, крім того, знизить показники ділової активності підприємства. Тому, на жаль, не можна визначити універсальної методики впливу балансової політики на статті балансу, яка б забезпечувала позитивні зміни усіх груп показників. Але, маючи за мету постійно впливати на визначену групу показників (ліквідності, рентабельності або іншу) підприємства, можна розробити комплекс заходів, спрямованих на її досягнення, використовуючи відповідні інструменти балансової політики. Так, реалізуючи обрану балансову політику, менеджери можуть забезпечити максимальну ефективність діяльності підприємства або, навпаки, підвищити його збитковість. Такі підходи до балансової політики можуть спричинити викривлення облікової інформації, знизити її достовірність та обумовити прийняття на її основі неправильних економічних рішень.

Проведене дослідження доводить, що у межах балансової політики менеджери мають можливість моделювати інформацію бухгалтерського балансу. Таким чином користувачі балансу, які потребують неупередженої та достовірної інформації, стають заручниками завдань, що поставили перед собою менеджери при формуванні балансової політики.

Якщо метою формування балансової політики було отримання «моделі більш рентабельного підприємства», то під час проведення аналізу балансу спостерігається наявність значної вартості необоротних та оборотних активів підприємства, незначний розмір резерву сумнівних боргів, завищений показник нерозподіленого прибутку, що навіює думку про фінансову стабільність підприємства та наявність у нього значної кількості ресурсів для продовження та розширення діяльності. У даному випадку, власниками можуть бути прийняті рішення про подальше розширення інвестиційної

діяльності, зростання частки вилученого прибутку. Однак, якщо реальний стан підприємства не відповідає інформації балансу, такі рішення можуть призвести до зниження ефективності діяльності підприємства і можливого банкрутства при незмінності ситуації.

Таким чином, дослідження змісту балансової політики як інструменту інформаційного моделювання бухгалтерського балансу дозволяє стверджувати, що обґрунтування системи елементів балансової політики забезпечує можливість коригування інформації бухгалтерського балансу для забезпечення економічних інтересів конкретних груп користувачів інформації підприємств АПК.

РОЗДІЛ 3 ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО БАЛАНСУ

3.1 Аналітичне забезпечення економічних рішень, що приймаються на основі бухгалтерського балансу на сільськогосподарських підприємствах

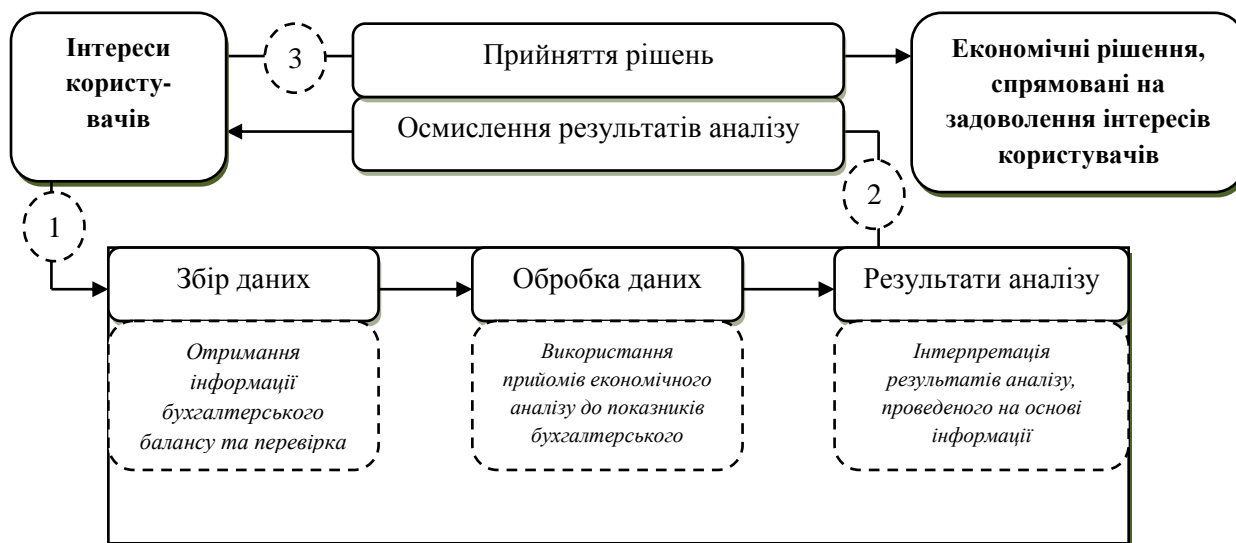
Найкращим способом оцінки майбутнього партнера по бізнесу є збір всієї необхідної інформації про нього, включаючи дані про його господарську діяльність за останні роки, її масштаби, фінансовий стан, перспективи подальшого розвитку. Відомості про майбутнього партнера можна зібрати у біржових довідниках, фінансових газетах, інтернет-виданнях. Для великих вітчизняних підприємств АПК останніми роками поширеною практикою є публікації річного звіту, у якому зазначаються стан та результати діяльності, а також майбутні перспективи діяльності. Необхідною складовою таких публікацій є баланс. Вивчення балансу як складової фінансової звітності є необхідним для вивчення фінансового стану підприємств АПК; обсягу, природи, джерел інвестиційного капіталу; розподілу, створеною ним додаткової вартості [153, с. 323]. Разом з інформацією звіту про фінансові результати показники балансу дозволяють судити про доходність активів, загальну капіталізацію, доходність акціонерного капіталу тощо.

Реформування відносин власності, удосконалення організаційно-правових форм господарювання та переорієнтація аграрного сектора економіки на ринок обумовили істотні і неоднозначні зміни у фінансово-господарській діяльності підприємств АПК. Становлення і розвиток фондового ринку в Україні підвищило значимість застосування аналітичних прийомів на основі бухгалтерського балансу для достовірної оцінки коштів, вкладених в акції, облігації, а також у вигляді пайової участі в інших підприємствах. На думку Є.В. Мниха, «інформація балансу дає об'єктивну

оцінку не лише фінансового стану, а й ідеології фінансового менеджменту господарюючого суб'єкта» [113, с. 127].

Враховуючи, що аналіз бухгалтерського балансу виступає окремим етапом процесу прийняття економічних рішень, спрямованим на розробку їх альтернативних варіантів, застосування аналітичних процедур прямо залежить від інтересів користувачів, що прагнуть до прийняття конкретних економічних рішень (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Місце аналізу бухгалтерського балансу підприємств АПК в процесі прийняття економічних рішень

Порядок здійснення процедур при проведенні аналізу бухгалтерського балансу підприємств АПК (1) та необхідність осмищення отриманих результатів аналізу (2) перед прийняттям рішення (3) ілюструє рис. 3.1.

Обробка інформації, наведеної у балансі, здійснюється за допомогою методичних прийомів економічного аналізу, кожен із яких має власне призначення, набір коефіцієнтів (аналітичних показників), їх нормативних значень та правил інтерпретації отриманих результатів. Широкий спектр економічних рішень, що приймаються на основі бухгалтерського балансу підприємств АПК та їх аналітичне забезпечення узагальнено в табл. 3.1.

Використання аналітичних показників для забезпечення економічних рішень, що приймаються на основі бухгалтерського балансу підприємств АПК

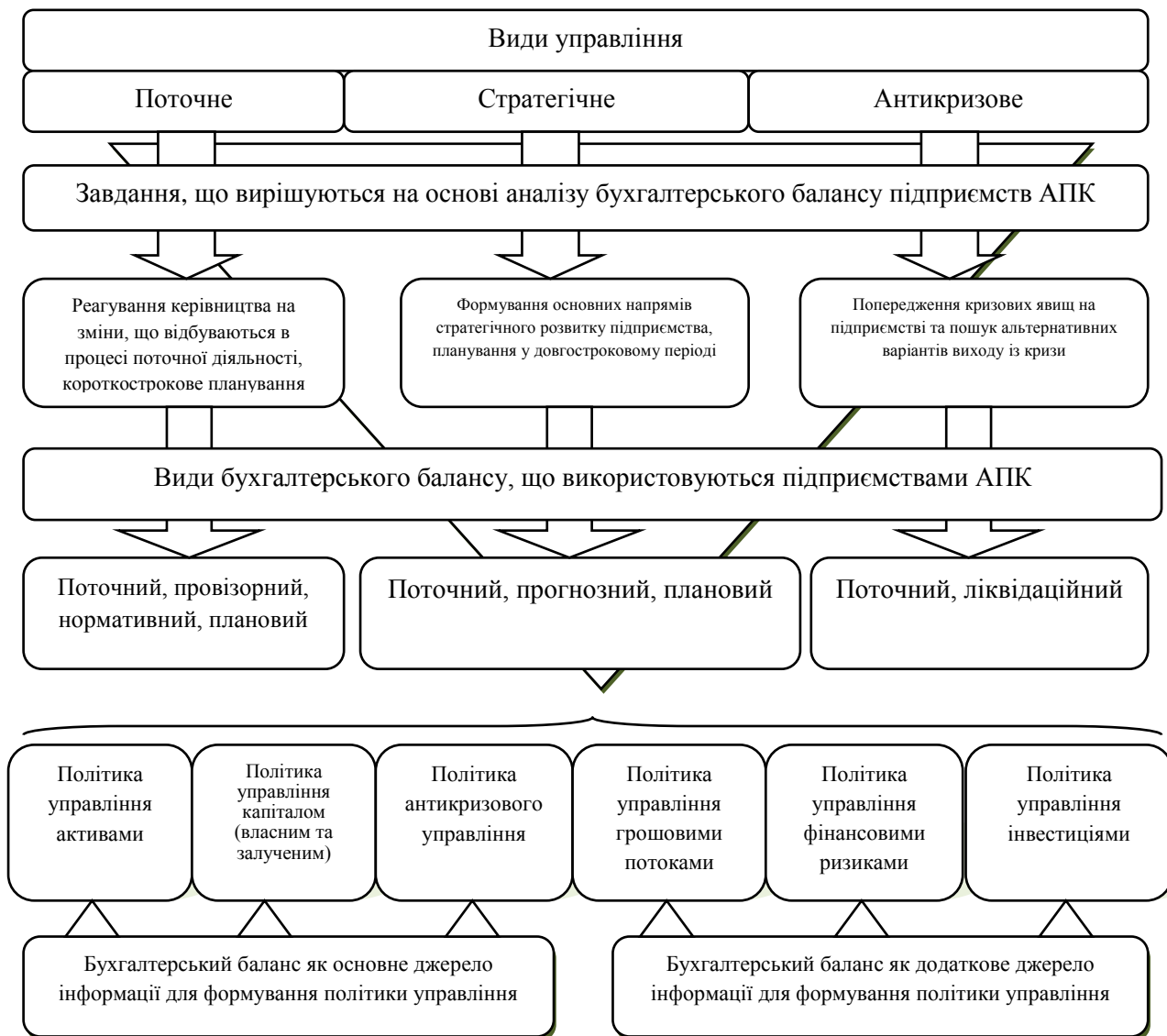
Економічні рішення, що приймаються на основі балансу	Обґрунтування економічних рішень, що здійснюються на основі аналізу балансу	Аналітичні показники, інтерпретація яких використовуються для обґрунтування економічних рішень
Формування стратегії підприємства (керівництво)	Отримання щодо нарощення економічного потенціалу підприємства, зміцнення його позицій на ринку	Абсолютне і відносне відхилення валюти балансу
Визначення напрямів перспективного розвитку (керівництво); можливість здійснення інвестицій (потенційні інвестори)	Отримання інформації щодо стану та стратегії розвитку підприємства, диверсифікації діяльності; наявність інвестицій підвищує імідж підприємства в очах потенційних власників та партнерів	Абсолютне і відносне відхилення довгострокових фінансових інвестицій
Поточне керівництво підприємством та планування (керівництво)	Встановлення доцільності залучення капіталу різних форм та механізму формування коштів для погашення зобов'язань; прискорення оборотності залученого капіталу сприяє приросту фінансових результатів діяльності та зміцненню автономності підприємства; наявність сум довгострокових зобов'язань свідчить про зростання фінансових можливостей підприємства в оперативному маневруванні джерелами покриття його потреб	Абсолютне і відносне відхилення величини залученого капіталу; частка окремих видів зобов'язань у загальній вартості зобов'язань; рентабельність залученого капіталу; рентабельність перманентного капіталу
	Збільшення частки оборотних активів є свідченням зміцнення фінансового стану, зменшує ризик компенсації авансованого капіталу та підвищує його віддачу внаслідок прискорення оборотності коштів; якщо приріст активів забезпечується збільшенням обсягу необоротних активів, то це свідчить про перспективи економічного зростання і підвищення активності на ринку	Абсолютне і відносне відхилення за видами активів; частка окремих видів активів у загальній вартості активів; зміна питомої ваги окремих видів активів у загальній вартості активів; рентабельність активів (чистий прибуток/середньорічна вартість активів); віддача активів (чистий дохід/середньорічна вартість активів)
	Обґрунтування рішень щодо зростання (зменшення) продуктивної діяльності та ступінь покриття (окупності) основного капіталу	Абсолютне і відносне відхилення необоротних активів та їх видів; частка окремих видів необоротних активів у загальній вартості активів та загальній вартості необоротних активів
	Отримання інформації щодо ступеня зношеності основних засобів підприємства та прийняття рішення про необхідність (за потреби) їх оновлення	Абсолютне і відносне відхилення основних засобів; (за показниками знос, первісна вартість, залишкова вартість); коефіцієнт зношеності (знос/первинну вартість); коефіцієнт придатності (залишкова вартість/первісна вартість)
	Стійка структура оборотних активів характерна для добре і стабільно працюючого підприємства	Абсолютне і відносне відхилення оборотних активів та їх видів; частка окремих видів оборотних активів у загальній вартості активів та загальній вартості оборотних активів
	Досягнення оптимальної структури запасів здійснюється за рахунок налагодження стабільних договірних відносин із партнерами, забезпечення належної організації процесів поставки, виробництва, зберігання та відвантаження	Абсолютне і відносне відхилення запасів та їх видів; частка окремих видів запасів у загальній вартості активів та загальній вартості запасів
	Ефективне управління дебіторською заборгованістю здійснюється шляхом контролю розрахунків з клієнтами, розширення кількості клієнтів з метою зменшення ризику неплатежів, контролю за співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованостей	Абсолютне і відносне відхилення дебіторської заборгованості та її видів; частка окремих видів дебіторської заборгованості у загальній вартості активів та загальній вартості дебіторської заборгованості; коефіцієнт простроченої дебіторської заборгованості; середній термін простроченої дебіторської заборгованості; частка резерву сумнівних боргів у загальній сумі дебіторської заборгованості; питома вага вексельних розрахунків у загальній сумі дебіторської заборгованості; оборотність дебіторської заборгованості; коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей

Продовж. табл. 3.1

Економічні рішення, що приймаються на основі балансу	Обґрунтування економічних рішень, що здійснюються на основі аналізу балансу	Аналітичні показники, інтерпретація яких використовуються для обґрунтування економічних рішень
Рішення про проведення (не проведення) додаткових перевірок (податкові органи)	Постійна наявність грошових коштів є свідченням стабільності діяльності підприємства; відсутність достатньої величини грошових коштів обумовлює можливість несвочасної сплати поточних платежів, оплати праці та інших заборгованостей та може створювати умови для банкрутства	Абсолютне і відносне відхилення величини грошових коштів та їх еквівалентів; частка окремих видів грошових коштів та їх еквівалентів у загальній вартості активів та загальній вартості високоліквідних активів
Поточне керівництво підприємством та планування (керівництво); можливість здійснення інвестицій (потенційні інвестори)	Наявність нематеріальних активи та зростаюча вартість, свідчать про використання підприємством новітніх розробок та наявності інтелектуальних активів	Абсолютне і відносне відхилення нематеріальних активів (за показниками амортизація, первісна вартість, залишкова вартість); коефіцієнт зношеності; коефіцієнт придатності
Визначення напрямів перспективного розвитку (керівництво); рішення щодо початку, продовження, припинення подальшої співпраці (фінансово-кредитні установи, покупці, постачальники)	Ефективність співвідношення власних і залучених коштів	Абсолютне і відносне відхилення величини власного капіталу та зобов'язань; частка окремих видів власного капіталу та зобов'язань у загальній вартості власного капіталу та зобов'язань; співвідношення власного і залученого капіталу
Визначення напрямів перспективного розвитку (керівництво)	Інформація щодо стану підприємницької діяльності шляхом довгострокового фінансування, відповідальності та захисту прав кредиторів, компенсація отриманих збитків, фінансове забезпечення ризику, розподіл вигід, оцінка фінансової політики господарюючого суб'єкта	Співвідношення пайового, додаткового капіталу та нерозподіленого прибутку до активів; рентабельність власного капіталу; власний оборотний капітал; коефіцієнт захисту власного капіталу; коефіцієнт ризику власного капіталу; коефіцієнт захисту статутного капіталу
Рішення щодо початку, продовження, припинення подальшої співпраці (фінансово-кредитні установи, покупці, постачальники)	Визначення ступеня ризику розрахункових операцій, можливості маневрування капіталом	Абсолютне і відносне відхилення поточних зобов'язань; частка окремих видів поточних зобов'язань у загальній вартості поточних зобов'язань; коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей
	Фінансова стійкість досягається при стабільному перевищенні доходів над витратами, вільному маневруванні грошовими коштами та стійкому економічному зростанні; фінансова стійкість визначається раціональною забезпеченістю потреб підприємства фінансовими ресурсами для ефективної діяльності у ринкових умовах	Абсолютні (абсолютна фінансова стійкість, нормальна фінансова стійкість, нестійкий фінансовий стан, кризовий фінансовий стан). Відносні (коефіцієнт автономії, коефіцієнт фінансової залежності, коефіцієнт фінансового ризику, коефіцієнт довгострокового залучення капіталу, коефіцієнт маневрування власним капіталом, коефіцієнт нагромадженної амортизації, коефіцієнт реальної вартості основних засобів, коефіцієнт мобільності оборотних активів, коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат власного капіталу, коефіцієнт майна виробничого призначення
	Визначення ймовірності банкрутства; прийняття рішень спрямованих на зменшення ризиків при співпраці з підприємством, що має тенденцію до втрати платоспроможності	Зміна чистого оборотного капіталу; коефіцієнт абсолютної платоспроможності; коефіцієнт термінової платоспроможності; коефіцієнт проміжної платоспроможності; коефіцієнт загальної платоспроможності
Рішення щодо надання кредитів (фінансово-кредитні установи)	Контроль за погашенням боргу з боку банків та кредиторів; вивчення стимулюючої ролі процентних ставок на залучений капітал; використання застави при отриманні кредиту може стати чинником проведення розрахунків за кредит майном і призвести до банкрутства	Обсяг, структура і динаміка кредитів; зміна частки довгострокових (короткострокових) кредитів; коефіцієнт забезпеченості кредитами

Обґрунтування економічних рішень, що приймаються на основі бухгалтерського балансу здійснюється протягом усіх етапів функціонування

підприємств АПК, починаючи з моменту створення та завершуючи його ліквідацією (табл. 3.1). Співвідношення видів управління підприємством з блоками аналізу бухгалтерського балансу та його видами ілюструє рис. 3.2.

Рис. 3.2. Способи використання бухгалтерського балансу в процесі управління підприємствами АПК

У процесі прийняття рішень, що стосуються поточного управління підприємств АПК, зазвичай використовуються поточні, провізорні, нормативні, планові бухгалтерські баланси. Провізорний баланс включає орієнтовні дані за останні дні звітного періоду. Наприклад, якщо 25 вересня необхідно скласти баланс станом на 30 вересня, то для цього будуть

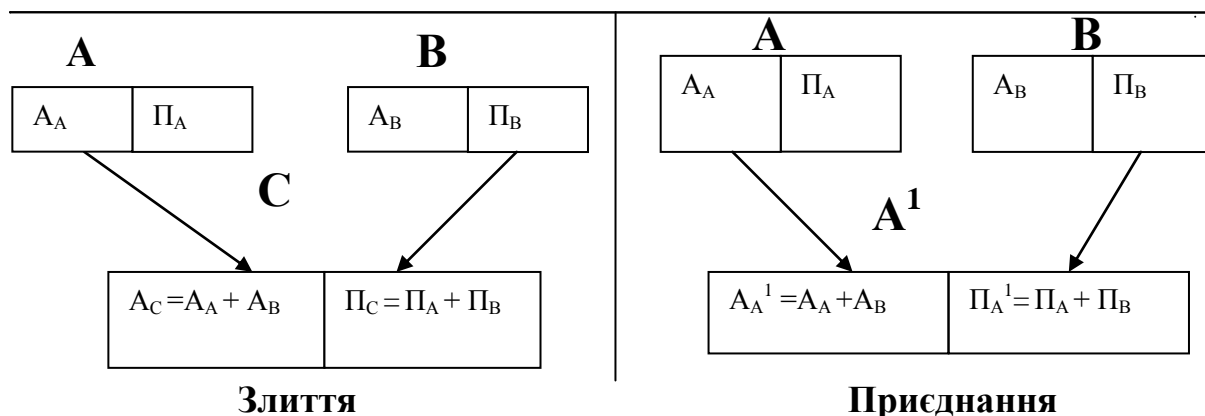
використані реальні дані з 1 по 25 вересня та орієнтовні з 26 по 30 вересня. Плановий баланс складається на підприємствах АПК відповідно до заданих напрямів розвитку і включає бажані показники, яких має досягти підприємство за умови виконання плану. Нормативний баланс складається для суб'єктів агропромислового комплексу у відносних показниках Міністерством аграрної політики і є орієнтиром у ході здійснення основної діяльності. Використання бухгалтерських балансів у процесі поточного управління підприємством АПК здійснюється з метою реагування керівництва на зміни, що відбуваються в процесі поточної діяльності та складання короткострокових планів.

Стратегічне управління здійснюється за допомогою прогнозних та перспективних бухгалтерських балансів. Прогнозний баланс відображає майбутні показники балансу, розраховані за допомогою економіко-математичних та статистичних методів. У процесі складання перспективного балансу враховують не лише бажаний стан розвитку підприємств АПК, а й вплив об'єктивних та суб'єктивних факторів на його діяльність. На основі зазначених видів бухгалтерського балансу формуються стратегічні плани підприємства.

Сутність антикризового управління полягає у попередженні кризових явищ на підприємстві та пошук альтернативних варіантів виходу із кризи. Здійснення даного виду управління передбачає використання ліквідаційних бухгалтерських балансів – у випадку ліквідації підприємств чи реорганізаційних – у випадку зміни організаційно-правової форми підприємств.

При прийнятті рішення щодо ліквідації підприємств АПК, виникає необхідність погашення заборгованості підприємства перед кредиторами та власниками – джерелом такої інформації виступає ліквідаційний баланс. Іншим напрямом виходу підприємства із кризи є реорганізація. У випадку прийняття рішення щодо реорганізації підприємств, залежно від виду реорганізації, можуть складатися баланс злиття, баланс приєднання, баланс

поділу, баланс виділення. Схематично зміни бухгалтерського балансу, що відбуваються у процесі реорганізації, відображено на рис. 3.3, 3.4.

Умовні позначення. А, В - підприємства до реорганізації; С - підприємство, що утворилося у результаті злиття підприємств А і В; А¹ - підприємство, що утворилося у результаті приєднання підприємства В до підприємства А; А_А, А_В, А_С, А_{А¹} - актив підприємств А, В, С, А¹; П_А, П_В, П_С, П_{А¹} - пасив підприємств А, В, С, А¹.

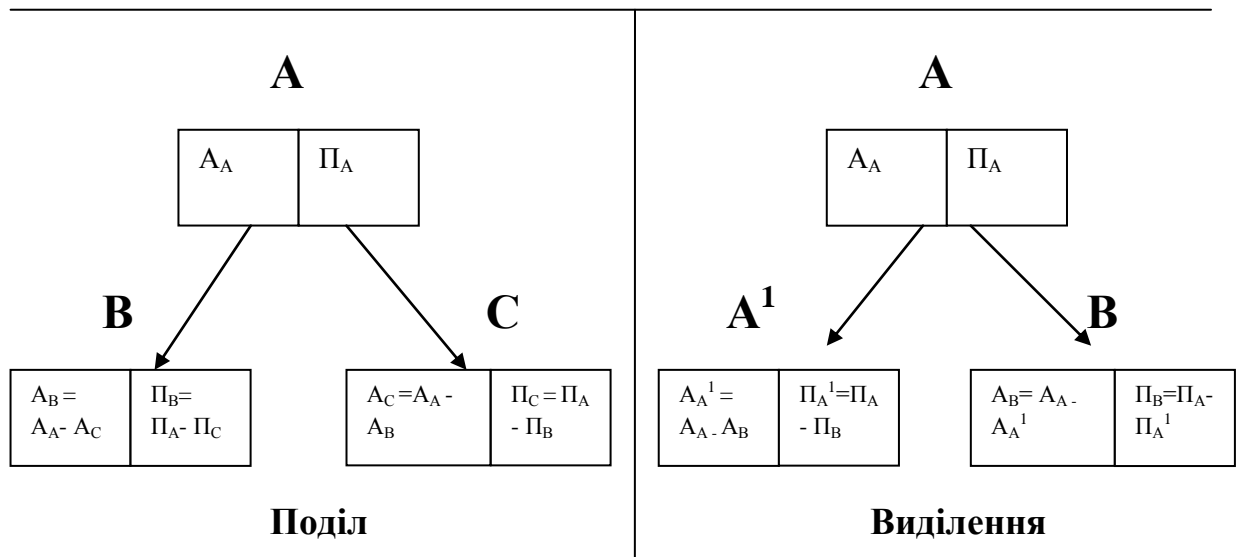
Рис. 3.3. Відображення змін у балансі підприємств АПК під час злиття та приєднання

У разі злиття суб'єктів господарювання усі майнові права та обов'язки кожного з них переходять до суб'єкта господарювання, що утворений внаслідок злиття. У разі приєднання одного або кількох суб'єктів АПК до іншого суб'єкта господарювання до останнього переходять усі майнові права та обов'язки приєднаних суб'єктів.

У разі поділу суб'єкта АПК усі його майнові права і обов'язки переходять за роздільним актом (балансом) у відповідних частках до кожного з нових суб'єктів господарювання, що утворені внаслідок цього поділу.

У разі виділення одного або кількох нових суб'єктів АПК до кожного з них переходять за роздільним актом (балансом) у відповідних частках майнові права і обов'язки реорганізованого суб'єкта.

Процес обґрунтування економічних рішень на основі бухгалтерського балансу потребує застосування аналітичних процедур до його показників з метою інтерпретації отриманих даних відповідно до запитів користувачів.

Умовні позначення. А - підприємство до реорганізації; В, С - підприємства, що утворилися у результаті поділу підприємства А; А¹ і В- підприємства, що утворилися у результаті виділення підприємства В із підприємства А; А_А, А_В, А_С, А_{А¹} - актив підприємств А, В, С, А¹; Π_A , Π_B , Π_C , Π_{A^1} - пасив підприємств А, В, С, А¹.

Рис. 3.4. Відображення змін у балансі підприємств АПК під час поділу та виділення

В удосконаленні економічного механізму господарювання, що є одним з найважливіших завдань сучасної аграрної політики, особливої актуальності набувають питання методології вимірювання, аналізу тенденцій, факторів і резервів поліпшення фінансового стану сільськогосподарських підприємств на основі економічних рішень. Критична оцінка організації та змісту аналітичних процедур дозволяє обґрунтувати основні напрями проблем якісного інформаційно-аналітичного забезпечення економічних рішень, що приймаються на основі балансу сільськогосподарських підприємств.

До них відносяться:

- 1) неузгодженість понятійного апарату економічного аналізу;
- 2) відсутність загальноприйнятої підпорядкованості між різними поняттями та блоками аналізу на основі бухгалтерського балансу;
- 3) відмінності у методиках обчислення окремих показників діяльності сільськогосподарського підприємства.

Як ключове джерело інформації для прийняття економічних рішень бухгалтерський баланс має низку істотних переваг. Уніфікованість і стандартизація бухгалтерського балансу дозволяють:

- за єдиною методикою (формулами) визначати сукупність аналітичних фінансових показників конкретного підприємства АПК та іноземних підприємств-партнерів;

- за однаковими формулами (тестами) визначати кредитні рейтинги та ймовірність банкрутства вітчизняних й іноземних підприємств;

- використовувати єдиний підхід для розрахунку узагальнюючих показників фінансового стану вітчизняних та іноземних підприємств для подальшого визначення їх інвестиційної (та приватизаційної) привабливості;

- удосконалювати методику аналізу фінансових показників, спрямованих на прийняття економічних рішень;

- створювати програмні продукти з оцінки фінансового стану підприємств АПК України.

Бухгалтерський баланс характеризується нормативно визначеною регулярністю інформації та високим ступенем її надійності, оскільки інформація балансу зорієнтована на зовнішнього користувача, є публічною та підлягає зовнішньому аудиту.

Водночас, як джерело інформації для прийняття оперативних економічних рішень баланс має певні недоліки. Так, показники наводяться по підприємствам АПК загалом, що унеможлиблює їх використання для оперативного управління окремими структурними підрозділами або управління виробництвом і реалізацією окремих видів агропромислової продукції; оперативності прийняття рішень заважають великі часові межі надання інформації; наявність у балансі виключно вартісних показників також суттєво обмежує можливості її застосування; сезонність виробництва окремих видів продукції АПК (наприклад, у сільському господарстві) порушує вимогу порівнянності показників проміжних бухгалтерських балансів.

Вивчення поглядів науковців у галузі аналізу, дозволяє стверджувати, що при розкритті методики аналізу показників бухгалтерського балансу підприємств АПК окремими науковцями вживається термінологія, яка не відповідає змісту форми балансу, а саме: «товарно-матеріальні цінності», «майно», «пасиви», «засоби», «джерела покриття активів», «залучений капітал», «авансований капітал» тощо. Згадані поняття зустрічаються без їх попереднього визначення і зазначення кодів рядків, інформацію за якими необхідно використати [161, с. 178; 162, с. 116; 174, с. 263].

Крім того, авторами використовуються різні поняття, що мають однакове змістовне навантаження. Зокрема, аналіз активів ототожнено з аналізом майна, аналізом розміщення та використання коштів, аналізом розміщення та використання засобів. Аналіз пасивів називають аналізом джерел покриття засобів, аналізом формування джерел капіталу. Ефект важеля є також ефектом левериджу. Фінансова стійкість є одночасно фінансовою сталістю або фінансовою стабільністю. Коефіцієнт автономії (автономності) є також коефіцієнтом незалежності або коефіцієнтом концентрації власного капіталу. Показники фінансової стійкості визначають абсолютними і відносними, або узагальнюючими і частковими, інше [154, с. 170; 160, с. 316; 161, с. 31; 174, с. 309].

Отже, створення науковцями подібного синонімічного ряду постає перешкодою для застосування єдиних методологічних та методичних підходів для обґрунтування економічних рішень на основі балансу. Відмічено випадки, коли один і той же коефіцієнт має різне змістове навантаження і трактується по-різному у рамках одного дослідження, або у роботах одного автора у різні періоди, або у працях різних авторів [174, с. 309]. Так, наприклад, різняться підходи вчених до показників ліквідності та платоспроможності: одні автори їх ототожнюють [160, с. 116; 154, с. 170], інші – розрізняють у два самостійні поняття [161, с. 31].

Наступною проблемою, що виникає при проведенні аналізу бухгалтерського балансу з метою прийняття економічного рішення, є

визначення місця окремих методик аналізу у загальній системі показників фінансового стану. Переважна більшість науковців розглядають аналіз стану та ефективності використання різних видів активів під час аналізу майна підприємства [162, с. 116, 164, с. 311; 174, с. 263], інші – виокремлюють їх окремими розділами [167, с. 30-35]. Крім того, існує підхід, коли оцінка стану та ефективності використання основних засобів та запасів включаються до управлінського аналізу і у фінансовому аналізі не розглядаються, проте аналіз грошових коштів є складовою аналізу фінансового стану [158, с. 141, 153, 354].

Схожа проблема існує і при вивченні фінансової стійкості: одні вчені розглядають її паралельно із оцінкою ліквідності та платоспроможності [1617, с. 30-35; 160, с. 108], інші – аналіз ліквідності та платоспроможності включають у процес аналізу фінансової стійкості [175, с. 205; 164, с. 126]. Щодо ліквідності, то іноді процес визначення її показників є паралельним із оцінкою платоспроможності, в інших випадках – визначення показників ліквідності є складовою аналізу платоспроможності [160, с. 116]. На нашу думку, ця проблема, пов'язана із недостатнім теоретичним обґрунтуванням економічного аналізу та обумовлює відсутність чітких однозначних методик окремих елементів аналізу, в тому числі аналізу бухгалтерського балансу сільськогосподарських підприємств.

Поряд із цим науковцями пропонуються методики розрахунку окремих показників, що різняться між собою. Зокрема, перманентний капітал іноді визначають як суму власного капіталу та довгострокових зобов'язань [154, с. 161], а в інших випадках як суму власного оборотного капіталу та довгострокових зобов'язань [154, с. 165]. Зазвичай, поняття коефіцієнт автономності (автономії) ототожнюють із коефіцієнтом незалежності або коефіцієнтом покриття, проте в окремих випадках методика розрахунку коефіцієнта автономії (власний капітал/активи) та коефіцієнта незалежності ((довгострокові зобов'язання + поточні зобов'язання)/власний капітал) відрізняється [160, с. 178]. Коефіцієнт фінансової стійкості одними авторами

тлумачаться як відношення суми зобов'язань до власного капіталу [200, с. 4–8], іншими – як відношення довгострокового капіталу до валюти балансу [201, с. 92]; коефіцієнт фінансової залежності визначається як відношення зобов'язань до валюти балансу [202, с. 128], або як відношення валюти балансу до власного капіталу [203, с. 98–102; 196, с. 94].

Проблема приведення економічних показників до єдиного змісту частково усувається завдяки методичним рекомендаціям з аналізу показників балансу, регламентованих у нормативних документах (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Регламентація напрямів аналізу показників балансу в нормативних документах України

Напрями економічного аналізу	Нормативні документи
Оцінка кредитоспроможності	Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [135]
Оцінка фінансового стану	Методичні рекомендації щодо підготовки аудиторського висновку при перевірці відкритих акціонерних товариств та підприємств-емітентів облігацій (крім комерційних банків) [109] Міжнародний стандарт аудиту 520 «Аналітичні процедури» [112]
Виявлення ознак неплатоспроможності	Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій [106] Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності та ознак дій з приховування банкрутства чи доведення до банкрутства [108]
Аналіз діяльності суб'єктів господарювання за галузями економіки	Наказ Міністерства агропромислового комплексу України «Про організацію аналізу агропромислового виробництва» [145] Наказ Державного комітету промислової політики України «Щодо системи моніторингу підприємств і організацій галузей промисловості та оперативного аналізу фінансово-економічних показників» [205]

Особливої уваги серед зазначених нормативно-правових актів потребує система оцінювання кредитоспроможності підприємств, оскільки проблема залучення додаткових коштів у розвиток підприємств АПК є досить актуальною. Станом на 01.07.2009 р. починаючи з 1992 року, в агропромисловий комплекс України було залучено 2628,4 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій (6,9 % загального обсягу інвестицій в економіку). З них вкладено 1792,1 млн. дол. США (4,7 %) у 769 підприємств

харчової та переробної промисловості та 836,3 млн. дол. США (2,2 %) у 668 сільськогосподарських підприємств.

Приріст іноземного капіталу за 6 місяців 2009 року склав 138,1 млн. дол. США, що в 3,4 рази менше, ніж за аналогічний період минулого року. При цьому інвестиційні вкладення у харчову промисловість досягли 106,1 млн. дол. США. Обсяг залучення іноземних інвестицій в сільське господарство з початку року збільшився на 32 млн. дол. США.

Положенням про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків передбачено порядок визначення рейтингу підприємства для встановлення можливості отримання ним кредиту. Проте, оскільки зазначений документ має цільову спрямованість, дані отримані у результаті його застосування, є недостатньо об'єктивними. Встановлено, що відповідно до методики зазначеної у Положенні про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків при недостатній величині обігових коштів для отримання кредиту підприємство повинно мати «надстійкий фінансовий стан». Але якщо підприємства АПК дійсно має надстійкий фінансовий стан, то, як правило, потреба у залученні кредитів банку відсутня. В умовах кризи підприємства АПК потребує залучення додаткових ресурсів, але застосування зазначеної методики унеможлиблює їх отримання.

Практика свідчить, що шляхом вирішення проблеми суперечності вимог нормативного документу та реалій розвитку суб'єкта господарювання постає навмисне завуалювання фактичної інформації звітності на підставі облікової політики та іншими способами. Все це зумовлює недостовірність інформації балансу, а отже, унеможлиблює використання його даних для прийняття економічних рішень.

Інша проблема застосування регламентованих аналітичних показників полягає в недостатній адаптації існуючої методики до особливостей господарювання підприємств АПК. Як правило, класичним підходом до

аналізу стану та перспектив розвитку діяльності підприємства на основі бухгалтерського балансу є розрахунок відносних показників – фінансових коефіцієнтів. Переваги очевидні: коефіцієнтний підхід дозволяє виявити тенденції динаміки показників за ряд періодів, встановити відхилення від рекомендованого рівня та обґрунтувати причини негативних змін, оцінити рейтинг сільськогосподарського підприємства серед інших підприємств агропромислового сектору та по галузі в цілому. Разом з тим, розрахунок та інтерпретація фінансових коефіцієнтів не завжди враховує економічні умови розвитку АПК.

1. Не завжди загальна динаміка відносного показника однозначно характеризує позитивні чи негативні зрушення у структурі капіталу. Зокрема, високий коефіцієнт поточної ліквідності свідчить про високий рівень платоспроможності діяльності підприємства. Одночасно, якщо в основі формування показника є надлишок грошової маси, який слід розглядати як непродуктивний актив, то такі тенденції позитивно оцінити не можна.

Зростання фондівддачі основних засобів, як правило, вказує на підвищення їх ефективності використання. Але, може свідчити і про нестачу власного оборотного капіталу для оновлення матеріально-технічної бази, що є критичним фактором для діяльності підприємств АПК.

2. Неоднозначність економічної інтерпретації фінансового стану підприємств АПК в умовах позитивного зростання однієї групи фінансових показників та одночасно негативної тенденції динаміки інших. Причинами такої невідповідності виступають мінливість ринку агропромислової продукції, нестійкий фінансовий стан самого підприємства в ринкових умовах. Тому для оцінки ефективності окремих напрямів діяльності підприємства можуть бути використані інші методичні прийоми, зокрема статистичні. Разом з тим, з одного боку, статистичні методи аналізу дозволяють здійснити комплексну оцінку показників балансу для прийняття економічних рішень. З іншого боку, часто, побудована статистична модель не

розкриває впливу якісних факторів, що мають істотний вплив на ефективність діяльності сільськогосподарського підприємства.

3. Підприємства агропромислового комплексу, як правило, характеризуються багатоспрямованістю діяльності. Отже, застосування єдиних аналітичних процедур до зведеного бухгалтерського балансу не надає очікуваного економічного ефекту при прийнятті рішень.

4. Економічна інтерпретація фінансових коефіцієнтів повинна враховувати фактори сезонності виробництва та державного кредитування діяльності підприємств АПК.

5. Одночасне застосування різних економічних та бухгалтерських методик під час здійснення аналітичних процедур може призвести до некоректних висновків. Наприклад, самостійний вибір підприємствами АПК відповідно до облікової політики методу оцінки запасів, нарахування амортизації визначає відповідні показники бухгалтерського балансу, а отже, унеможливорює об'єктивність порівняння однойменних показників різних суб'єктів господарювання.

Недостатність розкриття інформації у Примітках до річної фінансової звітності визначає необґрунтованість загальних висновків. Зокрема, наявність операцій оренди (лізингу) необоротних активів штучно покращує показники управління активами, рівень контролю та регулювання боргових зобов'язань.

6. Порівняння фінансових показників із середніми значеннями по галузі неприйнятне для передових в агропромисловому комплексі підприємств.

7. Внаслідок прийнятої методології бухгалтерський баланс не враховує впливу фактичних інфляційних зрушень, що впливають на результати аналізу та ефективність економічних рішень.

Розв'язанню комплексу проблем інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття економічних рішень на основі бухгалтерського балансу сприятиме реалізація таких основних напрямів роботи.

1. Удосконаленню методології інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття економічних рішень на основі бухгалтерського балансу сприятиме:

- узгодженість понятійного апарату економічного аналізу з іншими сферами економіки (передусім, з бухгалтерським обліком, аудитом, фінансовим менеджментом, економікою підприємства);
- функціональність та підпорядкованість різних понять та блоків аналізу бухгалтерського балансу для прийняття економічних рішень.

2. Удосконалення методики інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття економічних рішень на основі бухгалтерського балансу на рівні Міністерства агропромислової політики України визначає

- розробка методичних рекомендацій з аналізу показників балансу сільськогосподарських підприємств для прийняття економічних рішень;
- обґрунтування та розробка оптимальних та середньогалузевих меж (значень) основних аналітичних показників з урахуванням особливості господарювання підприємств агропромислового комплексу;
- обґрунтування методики оцінки вірогідності банкрутства та перспектив розвитку сільськогосподарського підприємства в умовах сучасного стану агропромислового комплексу України.

3. Напрямами удосконалення організації інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття економічних рішень на основі бухгалтерського балансу на рівні підприємства є:

- обґрунтування та побудова моделі бухгалтерського балансу, що відповідає етапу розвитку діяльності сільськогосподарського підприємства, пріоритетному сегменту на ринку агропромислового комплексу, стратегічним цілям діяльності підприємства, запитам користувачів;
- адаптація існуючої методики аналізу показників бухгалтерського балансу до запитів користувачів для прийняття економічних рішень;
- з метою внутрішньої регламентації аналізу показників балансу для прийняття економічних рішень розробка відповідних документів (Положення

про систему внутрішнього контролю, яке визначає основні принципи організації внутрішнього контролю фінансової звітності на підприємстві та способи організації технологічного процесу її функціонування; Регламенту застосування окремих прийомів економічного аналізу бухгалтерського балансу (модель балансу, що виступає джерелом, частота проведення, форма подання результатів аналізу, порядок аналізу відхилень, інше); Посадової інструкції працівника з аналізу показників бухгалтерського балансу для прийняття економічних рішень відповідно до запитів користувачів).

Робота, пов'язана із розробкою Посадової інструкції працівника з аналізу показників бухгалтерського балансу для прийняття економічних рішень відповідно до запитів користувачів є надзвичайно складною, оскільки у ній мають приймати участь вчені різних економічних напрямів: менеджери, для встановлення завдань аналітичних процедур; бухгалтери, для визначення відповідності інформаційного забезпечення для проведення аналізу; аналітики, для визначення найбільш обґрунтованих методик обчислення показників; програмісти, для розробки спеціальних програм для проведення аналізу з допомогою комп'ютерної техніки. На жаль, на даний час така робота не проводиться, тому аналітик, проводячи дослідження вирішує зазначені проблеми самостійно, що впливає, у свою чергу, на якість представленої ним інформації.

Отже, на кожному етапі життєвого циклу підприємств АПК бухгалтерський баланс виконує функції джерела релевантної інформації для прийняття економічних рішень. Враховуючи, що аналіз бухгалтерського балансу виступає окремим етапом процесу прийняття економічних рішень спрямованим на розробку їх альтернативних варіантів, застосування аналітичних процедур прямо залежить від інтересів користувачів, що їх приймають.

Багатоцільове використання бухгалтерського балансу обумовлене його різновидами, кожен із яких має свої особливості. Використання бухгалтерського балансу як основного джерела прийняття економічних

рішень здійснюється у процесі формування та реалізації політики управління активами, власним та залученим капіталом. Як додаткове джерело інформації баланс виступає при реалізації інвестиційної та фінансової політики, політики управління ризиками та грошовими потоками.

Наразі, існують певні недоліки у системі економічного аналізу, здатні вплинути на ефективність економічних рішень, що приймаються на основі бухгалтерського балансу: 1) неузгодженість понятійного апарату економічного аналізу; 2) відсутність загальноприйнятої підпорядкованості між різними поняттями та блоками аналізу; 3) відмінності у методиках обчислення окремих показників. Вирішення цих проблем можливе шляхом реалізації комплексу заходів з удосконалення методики та організації аналізу показників бухгалтерського балансу підприємств АПК з метою прийняття економічних рішень.

3.2 Оцінка фінансового стану підприємств на основі бухгалтерського балансу

Ефективне функціонування економіки в умовах ринку вимагає системного підходу до встановлених правил гри для всіх учасників економічних відносин і передбачення майбутнього розвитку подій. Невизначеність, властива ринковим умовам господарювання породжує необхідність аналізу поточної та планування перспективної діяльності підприємства. Завдяки цьому забезпечується розробка цільових установок кількісного та якісного характеру, що обумовлюють найефективніші шляхи досягнення мети підприємства.

Проблеми аналізу бухгалтерського балансу піднімаються у працях багатьох науковців. Починаючи з 30-х рр. ХХ ст. З.П. Евлизин [48, с. 45], М.О. Блатов [10, с. 32], М.О. Кіпарисов [66, с. 13], О.П. Рудановський [156, с. 145] у своїх працях піднімали питання щодо завдань та джерел економічного аналізу балансу підприємства, досліджували способи побудови аналітичного

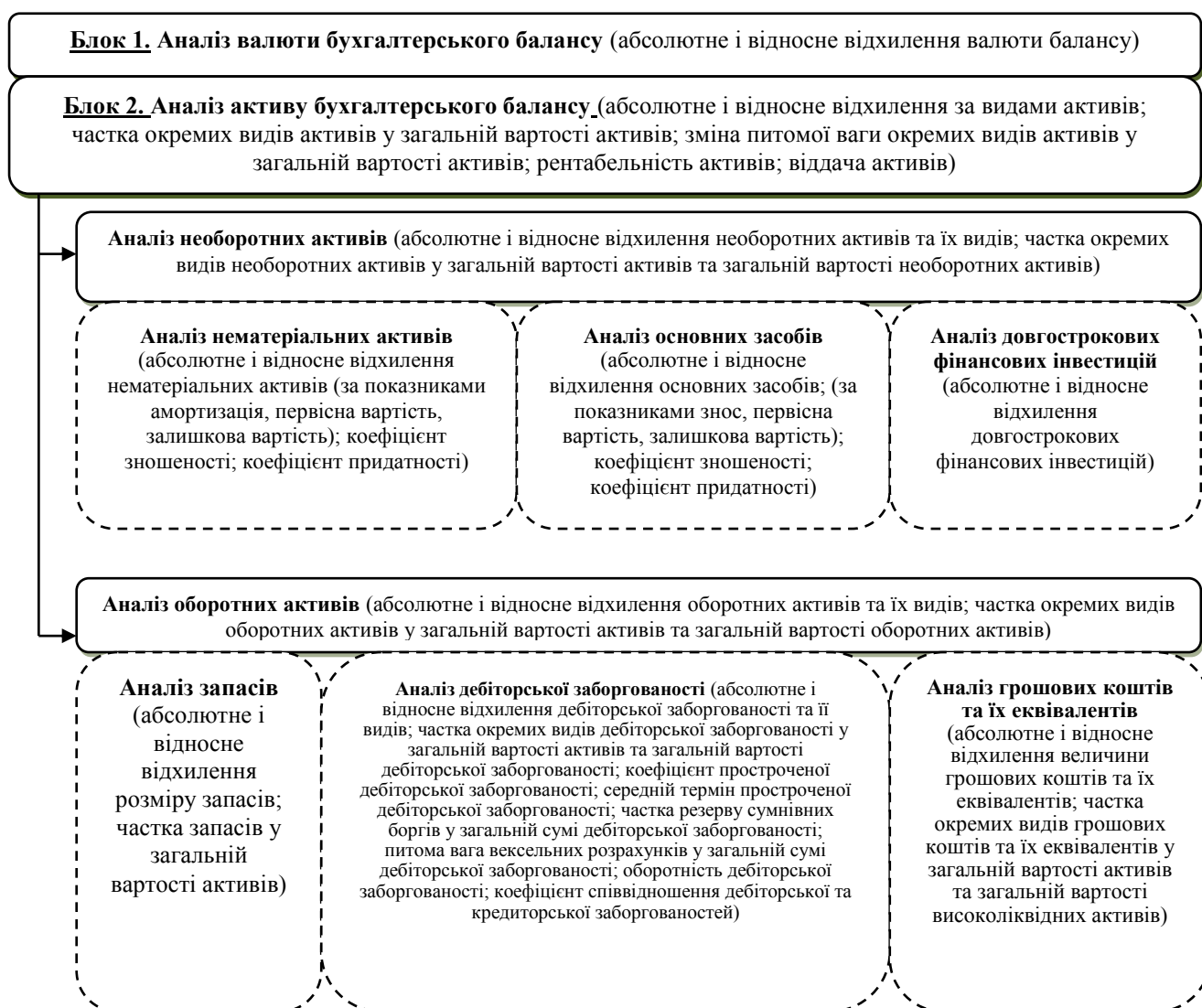
балансу та методичні прийоми аналізу виробничо-фінансової діяльності за даними балансу. Пізніше, у 60-70-х рр. ХХ ст. науковці (Н.В. Говоров [34, с. 78], М.В. Дмитрієв [44, с. 56-61], А.І. Каплан [63, с. 45-54], І.А. Малютин [102, с. 45-34], П.І. Савичев [158, с. 25], І.А. Усатов [179, с. 67], С.О. Щенков [201, с. 56]) здійснювали аналіз балансу у функціональних розрізах. Актуальними проблемами на той час були: аналіз фінансових та розрахункових відносин з бюджетом та міністерствами (вищестоячими органами); аналіз створення і використання фондів та коштів цільового фінансування і цільових надходжень; аналіз стану виконання фінансового плану.

У 80-90-х рр. ХХ ст. увага вчених зміщується із об'єктів аналізу на показники, що використовуються при здійсненні аналітичних процедур. У роботах науковців все частіше зустрічаються характеристика показників ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості (П.В. Аністратов [1, с. 34], З.В. Кірянова [69, с. 89], В.В. Ковальов, В.В. Патров [70, с. 90]). Враховуючи розвиток обчислювальної техніки, почали з'являтися методики аналізу балансу за допомогою персональних комп'ютерів (З.В. Кірянова [69, с. 86], І.Ф. Прокопенко, В.І. Ганін [147, с. 75]).

На початку ХХІ ст. у зв'язку із інтеграцією України у міжнародне співтовариство та із економічними перетвореннями, що відбуваються на даний час у державі, актуальними постали проблеми аналізу економічного потенціалу підприємства; впливу інфляції на валюту балансу; оцінка ризиків діяльності підприємств; аналіз і прогнозування можливого банкрутства; аналіз дивідендної політики та впливу операцій з цінними паперами на фінансовий стан підприємства.

Сучасними вітчизняними вченими, що досліджують проблеми аналізу поточної діяльності на основі балансу є І.О. Бланк [9, с. 145], Т.Д. Костенко [144, с. 98], Г.О.Крамаренко [140, с. 189-193], Є.В. Мних [113, с. 234-238], С.З. Мошенський, О.В. Олійник [108, с. 245-248], В.О. Подольська,

О.В. Яріш [182, с. 156], І.Ф.Прокопенко, В.І. Ганін [147, с. 128], Г.В. Савицька [157, с. 134], Ю.С. Цал-Цалко [186, с. 231-236], М.Г. Чумаченко [195, с. 296-311]. Не применшуючи ролі здійснених досліджень у напрямі аналізу бухгалтерського балансу, слід відмітити, що сучасний аналіз бухгалтерського балансу змістив свої акценти на методіку аналізу окремих об'єктів бухгалтерського обліку, а у якості інструменту, що комплексно використовується для обґрунтування економічних рішень в процесі поточного та стратегічного управління сільськогосподарським підприємством бухгалтерський баланс розглядається лише опосередковано.

Рис. 3.5. Етапи аналізу бухгалтерського балансу, що здійснюється в процесі поточної діяльності підприємств АПК (блоки 1-2)

У процесі проведеного дослідження встановлено, що аналіз бухгалтерського балансу є надзвичайно важливим при визначенні стану та динаміки фінансового стану підприємства, дозволяє визначити фактори впливу на нього та спрогнозувати його розвиток у майбутньому. Така інформація необхідна, перш за все, при здійсненні поточного управління підприємством для прийняття ефективних тактичних рішень на шляху досягнення стратегічної мети.

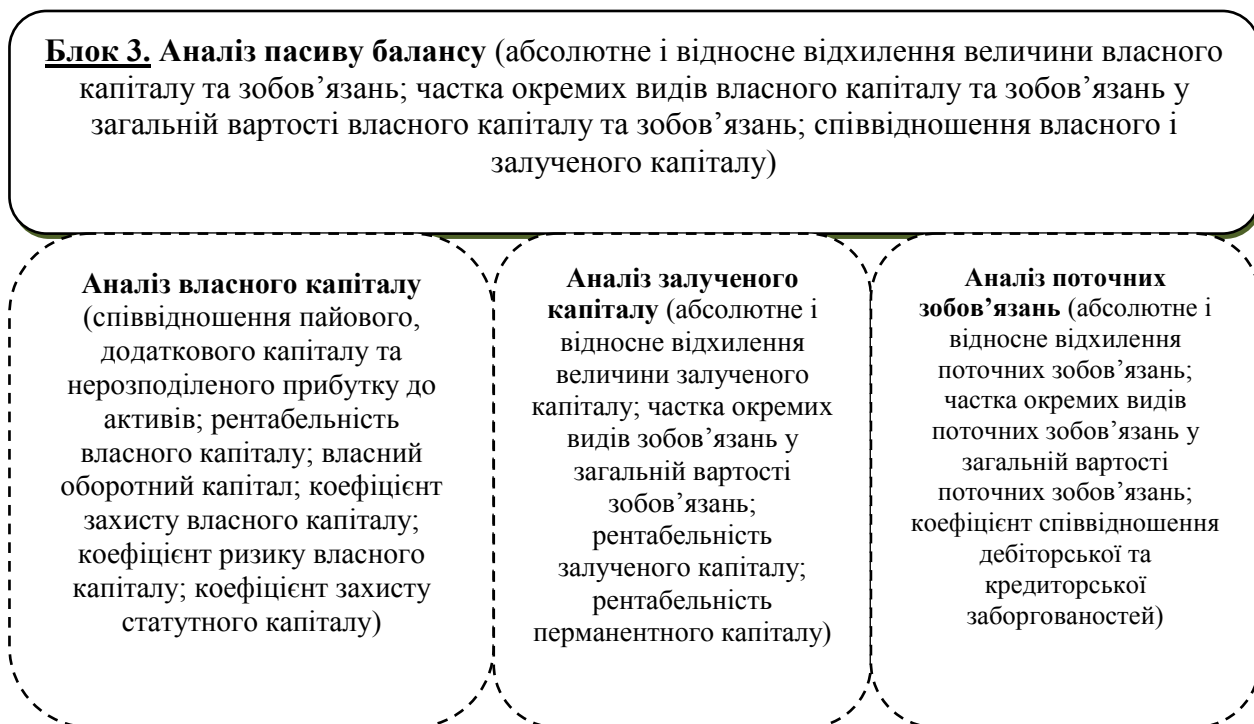
Дослідження вітчизняних методик економічного аналізу підприємств АПК у частині його проведення за даними бухгалтерського балансу, дозволило обґрунтувати послідовність аналізу бухгалтерського балансу, що здійснюється в процесі поточної діяльності (рис. 3.5-3.7). При її розробці були враховані вимоги до комплексної методики економічного аналізу підприємств АПК.

Перевагами запропонованого підходу є: узгодженість методики аналізу бухгалтерського балансу із економічними рішеннями, що приймаються на його основі; назви блоків та їх елементів запропонованої послідовності аналізу відповідають назвам розділів та статей бухгалтерського балансу, що забезпечує відповідність процедур економічного аналізу та інформаційного джерела на основі якого він здійснюється, тобто бухгалтерського балансу; забезпечення відповідності між методиками розрахунку аналітичних показників та кодами рядків бухгалтерського балансу, що полегшує розрахункову частину аналізу та скорочує час аналітичних процедур; використання загальноприйнятих методик розрахунку аналітичних показників та їх нормативних значень для усунення багатозначності інтерпретації окремих показників.

Першим блоком аналізу у запропонованому алгоритмі є аналіз валюти балансу, оскільки саме цей показник характеризує загальну вартість підприємств АПК.

Аналіз загальної вартості підприємства здійснюється з метою оцінки інвестиційного проекту розвитку агропромислової діяльності; визначення вартості підприємства у випадку купівлі-продажу його загалом чи частинами;

визначення вартості цінних паперів у випадку купівлі-продажу акцій підприємства.

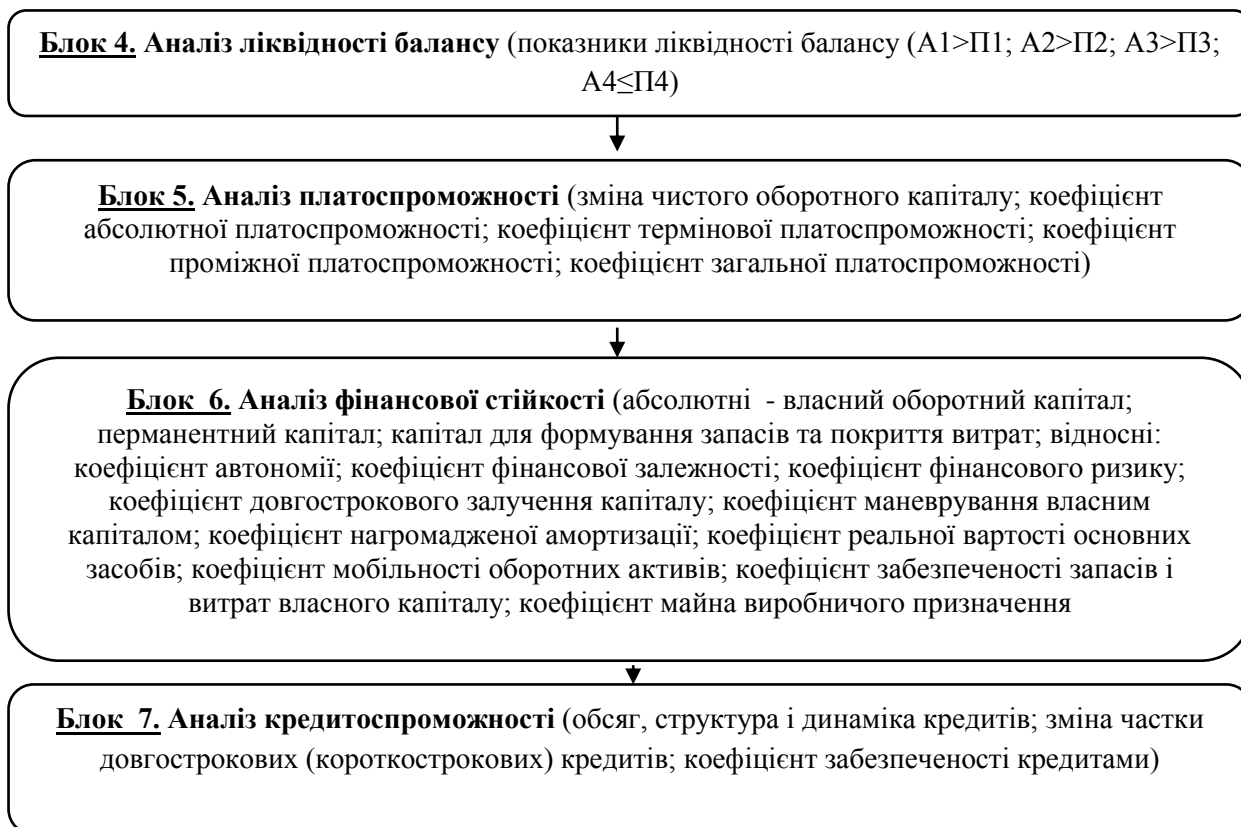
Рис. 3.6. Етапи аналізу бухгалтерського балансу, що здійснюється в процесі поточної діяльності підприємств АПК (блок 3)

Його результати обґрунтовують економічні рішення, пов'язані із здійсненням інвестицій та купівлею/продажем підприємства.

Аналіз активу бухгалтерського балансу, спрямований на обґрунтування економічних рішень, пов'язаних із розміщенням майна підприємств АПК. Спочатку здійснюється аналіз його стану та динаміки в цілому, потім за окремими складовими. За результатами аналізу приймаються економічні рішення щодо необхідності придбання (створення, залучення) окремих видів активів підприємства чи їх вибуття з підприємства; здійснюється пошук ефективних шляхів їх використання; співставляються фінансовий стан підприємства зі структурою активів.

Аналіз пасиву підприємства, пов'язаний із управлінням капіталом підприємством – власним і позиковим. Розрахунок показників, що характеризують стан та динаміку власного капіталу дозволяє обґрунтувати рішення щодо розподілу прибутку, продовження чи додаткове інвестування

коштів у підприємство та ілюструє політику менеджерів щодо використання власних коштів підприємства.

Рис. 3.7. Етапи аналізу бухгалтерського балансу, що здійснюється в процесі поточної діяльності підприємств АПК (блоки 4-7)

Аналіз залученого капіталу дає можливість встановити залежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування та ефективність їх використання. Стан та динаміка поточних зобов'язань у розрізі їх видів ілюструють платіжну дисципліну підприємства.

Оцінка ліквідності бухгалтерського балансу є своєрідним індикатором фінансового стану підприємства. Виконання чотирьох умов, що дають можливість охарактеризувати бухгалтерський баланс підприємства як ліквідний, свідчать про наявність власного оборотного капіталу підприємства. Кошти, не задіяні для погашення зобов'язань підприємства та не іммобілізовані у необоротних активах можуть бути використані на оновлення основних засобів, поповнення запасів, інвестиції, дострокове погашення боргових зобов'язань, за користування якими сплачуються відсотки.

Аналіз платоспроможності підприємства дає можливість спрогнозувати платіжну політику підприємств АПК. На основі розрахованих коефіцієнтів можна зробити висновки про швидкість погашення підприємством боргів та передбачити можливі штрафні санкції за несвоєчасну сплату заборгованостей.

Аналіз фінансової стійкості підприємства забезпечує користувачів інформацією про перспективи подальшого розвитку підприємства. Нормальна фінансова стійкість ілюструє правильно обрану стратегію підприємства та дає можливість передбачити ефективне функціонування досліджуваного підприємства у майбутньому. Нестійке фінансове положення свідчить про невдало обрану політику використання капіталу підприємства та вказує на можливість банкрутства у майбутньому.

Аналіз кредитоспроможності підприємства дає загальне уявлення про забезпеченість підприємства кредитами та свідчить про його бажання залучати додаткові кошти для розширення, підвищення інтенсивності чи зміни напрямку діяльності.

Застосування модифікованого балансу в якості джерела інформації для аналізу поточної діяльності сільськогосподарського підприємства дозволяє конкретизувати значення фінансових показників та уточнити їх економічну інтерпретацію. Запропонований підхід дозволяє більш точно обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки між структурою капіталу та ефективністю сільськогосподарського підприємства діяльності.

Враховуючи, що інформація бухгалтерського балансу використовується на всіх етапах управління підприємством, не є виключенням прийняття економічних рішень на його основі і в системі антикризового менеджменту.